

Auhinnatöö

367 342

Autr. Aialoo - Kultuuridusimaa ilioptlane

Edvard Väari

TRi õpetatud kõnrogu Aialoo 25. apr. 1948. a.

tunnistatud kolmanda auhinna T. A. Väari kätte.

J. Maaron.

Teadusliku uurimise

Liivi kirjakeele

arenemine.

Auhinnatöö.

Tartu, märts 1948.

SULENDIK.

Liivi kirjakeele
arenemine.

Sissejuhatus.

Käesolev töö on mõeldud 1947./48.a. üliõpilaste auhinnaotäoks. Töö teostamise kavatsused on liikunud autori peamiselt juba 1947.a. suvel, kuid selle tegelikule koostamisele ei saadud siiski veel aunda. Suveltutvus autor prout. vadya ja Isuri keelega, mis omanorda andis hoogu ka tutvumiseks liivi keelega. Alles möödunud aasta septembris autor tegelikult töö juurde, kuid selle teostamine liikus väga aeglaselt edasi. Vahepeäl oli autoril võimalus Leningradis tutvuda liivi keele kohta käivate materiaalidega Üliõpilaskesko Geograafia ktt-sis. Neid materiale pole aga käes-

olevas töös peaaegu üldse kasutatud. Alles veebruarikuu lõpul algas töö intensiivne kirjutamine. Märtskuu lõpul oligi ta juba valmimise- staadiumis.

Oma töö olen jaotanud kol- me ossa, I peatükk käsitleb orto- graafia arengut, mis on kõige pikem osa käesolevas töös, II peatükk käsitleb tekstide murdelist alust, III peatükk aga sõnade loomist. Viimaneid kaks peatükki on antud äärmiselt konsektiivselt, kuna aeg jõi napiks, tiigeline õppetöö kõrval polenud end enam võima- lik pühendada töö kirjutamiselle.

Kirjandusena on töö aluseks Jögreni „Livisches Grammatic...“, Jögreni „Livisches Wörterbuch“, Lauri Kettuse „Livisches Wörterbuch“ jne.

Samuti olen analüüsinud kõiki lüri-
kelseid raamatuid, mis muul on ol-
nud kättesaadavad, näit 1863.a.

Remund Matteuse evangeliumid,
1880.a. Remund Matteuse evaa-
gelium, lüvi lugemikud, lüvi
kalendrid, „Kmatüel lugdöbrön-
töz“, ayalikt „Lüvi“ jne.

A. Ortograafia areng.⁶

I Sjögreni põhimõtted.

Lüvi keele süstemaatiline uurimine algab alles möödunud sajandi viieküm-
nendate aastate ümber, tänu bene Teaduste
Akademiale ja tema korrespondentidele
liikmele J. Andreas Sjögrenile. Viimane oli
äärmiselt suurte võimetega teadlane ja
tänu sellele, kogus ta väga palju huvi-
tavat materjali lüvlaste kohta. Oma
uurimisresultid lüvlaste juurde kogus
ta väga palju etnograafilist kui ka
keelest materjali. Ka varem oli mõnin-
gaid märkmeid lüvlaste ja lüvi keele
kohta tehtud, kuid huvi oli olnud
kas ebatäielik või kantud mingisugu-
sest meelehinnastusest (reisikirjade avalda-
mine, rahvalaulude kogumine). Üldiselt
on seda siiski vähe. Kii näiteks kirju-
tab Wiedemann läbi Hendriku kohta:

„Heinrich giebt uns (S. 76) eine litische

Phrasen «maga magamas», welche er zugleich übersetzt mit «jacebis hic in aeternum»¹.

Hiljem on uda välgendit peetud artikuleks.

Röödub sajandid, ja 1649. a. kõneleb P. Eenhorn erte ja liivi keelest. vahetääl oli kõneldud küll liivlastest, aga mitte nende keelest. Selle täpsem ja süstemaatilistem uurimine algas alles XVIII sajandil:

„Eine genauere Bekanntschaft der Sprache wurde jedoch erst mehr als hundert Jahre später angebahnt durch Schlözer. Seinen Nachforschungen verdanken wir die ersten Verzeichnisse livischer Wörter und Redensarten (1767) so wohl aus Kurland als aus der Salischen Gegend in Lioland, von den Pastoren Taureck in Angern, Zimmermann in Iken, Burkhard in Salis und Essen in

---

¹ Hist. Sj. liv. Gr. in LXXXV, St. Petersburg, 1861.

liga (1769). Natürlüh enthalten sie viele handgreifliche Unrichtigkeiten, da sie aus dem Munde des Volkes aufgenommen wurden von Personen, welche selbst gar keine Kenntniss der Sprache hatten".

Kirjlasti võime ^{hõustada sellega} aga ~~võita~~, et vead on tingitud ~~da~~ nende pastorite ~~endi~~ puudulikest liivi keele oskusest, mille kohta on meil analoogilisi näiteid eesti kirjakeele ajaloost (Heinrich Stahl). Keelt harrastati kui huvitavat nähtust, või et teha maarahvale jumalasõna kättesaadavaks. Nende materjalid on muidugi olulised liivi keelega tutvumiseks, sest see on ainuke võimalus selitada keeles toimunud muutusi. Käesoleval juhul meid aga ei huvita keele areng, vaid närgime lihidalt ära nimesid, kes on tegelnud liivi keelega. Meie tuntud Hupe oma kogus

1. Sj. liv. Gr. Nr. LXXXVI (enne Schözerit on liivi keelt pannud kirja T. Härne, õpetatud Eesti kleri aastaraamat, 1921, Nr. 34 j-j-d.)

"Topographische Nachrichten" annas juba väikes liivi keele sõnastiku. Edasi puudutab üsti ja liivi keele suhteid, kirgi ekslokult, pastor Jannau. 1828.a. ilmus J. L. v. Parrot, "Über die Sprache, Abstammung u. s. w. der Liven, Lätten und Esten," mille kohta ütles Wiedemann:

"Nichts Brauchbares enthält das hundertliche Werk von J. L. v. Parrot".¹

Kruus oma töös (1846.a.), "Urgeschichte der Estnischen Volkstammes," on andnud ulatusliku sõnastiku, nään selle veel Meie Isa paloe ja mõningaid laule Johannese Evangeliumist.²

Nüüd aga jõuame uuesti Joh. Christian Andreas Sjögreni juurde. Olulised on ta 2 reisi liivolaste juurde 1846. ja 1852. aastal. Oma matkadelt tõi ta rikkalikult kaasa ka keelest materjali ja asus sõnaraamatu ja grammatika koostamisele. Peda üllatas aga surm. Ja materjalid anti üle

1. Sp. lit. Gr. LXXXVII, St. Petersburg, 1841.

2. 2. ed. lit. Gr. LXXXVII, St. Petersburg, 1861

akadeemik Ferdinand Joh. Wiedemannile,
kelle toimetusel ilmuski „Joh. Andreas Sjögren's
livische Grammatik nebst Sprachproben“ (1841)
ja liivi keele sõnastik.

Oma rehvendist on kirjutanud Sjögren
mitmel pool apakirjanduses. Juhuslikult
puutus ta kokku ka Salatsi liivlastega,
keda oli tollal veel vaid 22 inimest. Eniste
andmete põhjal on saanud viimase liiv-
rimaa s.o. Salatsi liivlane 1868.a.¹ Kah-
juks ei leidnud neid 1858.a. Wiedemann
neid enam üles, mistõttu Sjögreni andmed
jäid kontrollimata. Õnneks oli Sjögreni-
ga kaasas maalikunstrik Pezold, kelle
pintsel on jäädvustanud mitmeid Salatsi
liivlasi.² Ühenduses Salatsi liivlastega
on huvitav märkida ka seda, et Salatsi
liivlased nimetasid oma keelt liivi keeleks:

„... daß die Salischen Liwen noch
heutiges Tages ihre Sprache selbst Liebkien

1. Kettunen, liv. W., Helsinki, 1938, lk. 60.

2. Maalid arvavad Leningradis Üleliidulises Geo-
graafia Seltsis.

nennen, während die Kurländischen an und für sich nie bedienen, sondern statt dessen: Randakiel (oder zweiter: Randakeili), d. h. Strandsprache"¹.

„Livvin kieli, d. h. die Livvii-Sprache.“².

Auch die Letten kennen den Namen Lihbeeschi (Lihbeesche valloda), Livvii Sprache; Lihbiski runnaht (Livvisch reden), wie wohl bei den angrenzenden handbauern die Benennung swineeki (swineeku valloda) oder Juhrmalneeki (Juhrmallas valloda) für jene livvischen „Fischer-oder Strandbauern“ und ihre Sprache weit gebräuchlicher ist.“³

¹ Denkschriften, der Russischen Geographischen Gesellschaft zu St. Petersburg I, heft 1, 1849, Nr. 469. 548.

² Denkschriften, der Russischen Geographischen Gesellschaft zu St. Petersburg I, heft 1, 1849, Nr. 490.

³ Титулярный архимандритъ протопресвитеръ (Величавскій) географическаго общества „Амуръ“ № 6.

kuul üks tsitaat Salatri lüülaste keelepa-
 esti keele läheduse kohta:

„Seit 40-50 Jahren erst sprechen sie
 auch Lettisch, und es finden sich auch
 jetzt noch unter ihnen viele alte Leute,
 die es nicht verstehen. Sie sagen mit
 den Ehsten um Wale sprechen zu können,
 da Ehstische aber um Dorpat, Fellin
 oder Pernau nicht zu verstehen.“¹

Enne Sjögrenit ei olnud mingit
 liivi keele ortograafiat ega järjekind-
 lat liivi keele ülesmärkimist teatud
 printsiipide järgi. Pihti kahtles ka
 Sjögren ühe või teise keelilise näh-
 tuse registreerimisel. Peckis mõningast
 vastuolust, mida alles Wredemann
 lahendas, otsustades ühe või teise mär-
 kimisviisi kasuks. Kõrpool entangi
 Sjögreni põhiprintsiibid liivi keele mär-
 kimisel ta enda sõnades järgi:

---

¹ Bulletin, VI, St.-Petersbourg - Leipzig, 1858,
 nr. 9.

„Es bezeichnet nämlich darnach der über die Selbstlauter gestzte Haken ihre Dehnung über den Mitlautern aber ihre Kouillierung. E ist das geschlossene französische e. Statt des deutschen ä steht das auch an und für sich etwas breitere æ, statt des russischen y (ts) e, statt z (weichess) z, statt c (hartess) s, statt u (sch) s' und statt œ (französ. j) z; n ist das nasale n und u nicht nach deutschen Art wie f, sondern als w auszusprechen“^{1.}

bäga köikuo on ortograafia laus-
kis, mida on kirja pannud Sjögreni
söbrad ta kaastöölised Seltinghofist
ta Ahofist, mida ta avaldab oma
kirjutises „Zur Ethnographie Länlands,
vom Akademiker Sjögren (du le 11 juillet
1849.)“^{2.}

^{1.} Bulletin VII, St.-Petersbourg-Leipzig, 1850, ex. 11.

^{2.} Bulletin VII, St.-Petersbourg-Leipzig, 1850, ex. 13-17.

Õõõõõõ poolt eritatud laund on
 üheks läti-saksa ortograafia väjen-
 dusevormiks liivi keeles. Kuna lausid
 on vähe, siis osutub võimatuks suuremi
 süvenemine. Mainigem mõned enam
 silmatorkavad.

1. läbitõmmatud täht näitab
 tähe pehmenemist:

pallu (Bulletin, 5/)

kuude (Bulletin, 6/)

Jggaudi (Bulletin, 8/)

Erandi moodustavad f , mis väl-
 jendavat teravat ja tugevat s-hää-
 likut.

2. h kohta öeldakse:

"... das den Selbstlautern ange-
 fügte einfache h aber nach deutscher
 Weise bloss die Dehnung derselben, ausser
 wenn auf das h wieder ein Selbstlauter
 folgt."

¹ Bulletin, II, St.-Petersbourg-Leipzig, 1850, Nr. 5.

väited h kohta:

kohla (Bulletin, 5/),

wahne (Bulletin, 5/),

sehen (Bulletin, 7/).

h esineb üldiselt pikkuse tähistamises sõna keskel.

3. s häälikut välgendatakse abel:

Latsch (Bulletin, 6/),

Sche (Bulletin, 6/),

heschi (Bulletin, 7/).

4. ch esineb eapärjekiindalt h asemel:

Letti rachtast (Bulletin, 8/)

5. esineb w täht o tähenduses:

rehamb (Bulletin, 7/),

weischkümmet (Bulletin, 8/),

wiissadda (Bulletin, 8/).

6. lühikesel silbi järel esineb sageli kahekordne konsonant vastavalt samas kirjaväinile ja liivi keelele:

eddaks (Bulletin, 7/)

sadda (Bulletin, 8/)

tuhha (Bulletin, 8/)

Kogu aeg esineb ebajärjekindlus.
Mõnikord on vokaal kirjutatud ka
kahekordselt, tavaliselt on aga h pikendus-
märgiks jne. Juba Sjögren asetab
teksti hüüde- ja küsimusmärke,
mis näitavad ebajärjekindlast kohti.

Sjögreni printsiipe teenivad lau-
ad samas artiklis, mis puudutavad
liivi keele võrdlemist tarta ja tal-
linna murdega (Sjögren nimetas tarta
murret võru murdeks). Lemme, et on
tarvitatud 8 vokaali: a, e, i, o, u,
æ, ö, y. Märkida võiks ehk ä-d
asendavat æ häälikumärki:

tæmmal (Bulletin, 13/)

joenn (Bulletin, 13/)

ü-d väljendatakse y abil:

tjydær (Bulletin, 13/)

syzær (Bulletin, 14/)

vokaalide prkusi märgitaku "circumflexiga" tähe pääl:

ärmiksub (Bulletin, 13),

jūd (Bulletin, 13),

rīndaal (Bulletin, 13),

tījdaer (Bulletin, 13).

Ühel puhul on tarvitatud ka lühikese vokaali märki ˘ : sē (Bulletin, 13).

Esineb 19 konsonanti: b, c, d, g, h, j, k, l, m, n, ŋ, p, r, s, t, v, s', z, z'.

z: syzær (Bulletin, 14),

īza (Bulletin, 14);

s': sunnen (Bulletin, 14),

pojs'kist (Bulletin, 14),

juoks'ub (Bulletin, 14);

c: jæc (Bulletin, 13),

kæcc (Bulletin, 15)

bäga harva esineb täht h. Antud tekstis sõnas: mäh (Bulletin, 15).

Antud tekstis ei esine z' ja ŋ, kuid nad kuuluvad Sjöqneri alfabeti.

Palatalisatsioon märgitakse väikes
kriipsukirjaga tähe peal nagu täna-
päeva transkriptsioonis:

tum (Bulletin, 17/)

tumtum (Bulletin, 17/)

sad (Bulletin, 16/)

Üldiselt ollakse siin juba tärje-
kindel, mõnikord on kahtlustatav
konsonandi märkimise peärõhulise
ühikese silbi järel: tämmal (Bulletin, 13/)

Olgu veel öeldud, et Sjögren
lõi omale tiheda sideme kaastöö-
listega, kes töötasid kohapääl, keda
ta kannas kulepühitena ja kes sat-
sid talu hiljem ikka uuri ja uur-
matapajaga kelledest hiljem karra-
bid väga olmapaistrad liivi keele
arendajad N. Polman oli esimene
liivi kooliojetoja. Nika Polman
tölkis 1863. a. Matleuu evangeliumi
liivi keelde. Sjögreni kaastöeline

y. Prinz koos poegadega tõelis sama
kaamatu läänemurdesse.

II Sjögren-Wiedemanni period.

1. S. hir. Gr. pa S. hir. Gr.

Wiedemann meentes mitmel puhul lüvi
kele märkmisviisi, üiti aga reis küsimu-
tis kus Sjögren oli kahtleval seisukohal.
Sjögreni pärandit võtab Wiedemann
kokku järgmiselt:

„Sjögren hatte sich bei seinen Auf-
zeichnungen für das Livische des lateinischen,
mit einiger diacritischen Zeichen, griechischen
Buchstaben und ein Paar neu gebilde-
ten Zeichen vermehrten Alphabets bedient,
und zwar bei den zu verschiedenen
Zeiten und an verschiedenen Orten
aufgeschriebenen Wörtern und Redensarten
nicht auf ganz gleiche Weise, da diese
Aufzeichnungen nur für ihn selbst bestimmt
waren, und er eine consequente Orthographie
erst bei der Ausarbeitung seines ^{Materials} zu beobachten brauchte und ohne Zweifel

beobachtet hätte, wenn nicht leider sein Tod geüthigt hätte diese Ausarbeitung fremden Händen zu überlassen. Ausserdem finden sich in seinem gesammelten Materiale noch zahlreiche auf die mannichfaltigste Weise geschriebene livische Sprachproben, welche befreundete Liven auf seine Aufforderung ihm gegeben oder später nach St. Petersburg zugesandt hatten. Ein Theil davon ist — freilich mit manchen Verwechselungen und Unrichtigkeiten — in der von ihm selbst gewählten Weise geschrieben, in anderer mit lateinischen Lettern nach lettischer Orthographie, welche bis dahin den des Schreibens kundigen Liven die allein geläufige war, natürlich aber mit allerlei Ungleichheiten, das das Livische viel Lautreicher ist als das Lettische, und daher die Schreibweise dieses für jenes gar nicht ausreicht, sondern vielerlei Huthilfe von eigener

Erfindung nöthig macht."¹

Vagu juba mainitud, püüdis keegi-
dennagi pääseda kõikumisest liivi keele
märkimisel. Aastal 1858 olgi koidenään
tõrkult liivalaste seures ja ta jõudis
ikka enam ja enam veendumusse, et
kõige parem on kasutada lepsiuse alfa-
beeti:

„Dieses nämlich - nur mit dem für
die germanischen völker gefügigeren
j statt y - habe ich geglaubt anwen-
den zu dürfen, da das Livische noch
nicht wie seine nächsten verwandten
eine schon gebräuchliche Schrift und
Schreibweise besitzt, und ich habe dem
Lepsiusschen Alphabet den vorzug ge-
geben, da es sich nicht nur durch
seine grosse Einfachheit empfiehlt,
sondern auch durch seine Reichhaltig-
keit, seine Systematische Anordnung, welche

---

¹ Sj. Liv. Gr., St. Petersburg, 1861, ex. 5.

dem Lesenden das richtige Auffassen
des Lautverthes der einzelnen Zeichen
erleichtert, und die Fähigkeit endlich,
nach denselben Principien und des
Systems unbeschadet beliebig erwei-
tert zu werden durch hinzugefügte
Zeichen, welchen Lepsius selbst noch
nicht eine Stelle hatte anweisen
können, weil ihm die entsprechenden
Laute noch nicht vorgekommen wa-
ren.¹

baastavalt ulloodule on viiedema-
n alfabet järgmine: a, a, a, b, d, e, f,
g, (h), i, j, k, l, m, n, n, o, o, o, o, p, r, s,
š, t, u, u, v, o, ž, ž.

Ja alfabetdis on 31 tähte, meist
ühel, nimelt h, antab viiedemaa tul-
gudesse. baatlemeg. allpool mõnin-
gast konsonante.

---

¹ Sj. kir. Gr., St. Petersburg, 1861, lk. 5-6

f:

Wiedemann märgib, et f enneb liivi keeles väga harva nagu eesti ja soomegi keeles. f enneb vaid võõrsõnuses. Sageli annatakse ta kas p või u häälikuga:

"fuorm, puorm, vuorm" (Sj. liiv. Gr. k. 17/),

"famīl, pamīl" (Sj. liiv. Gr. k. 17/),

"fierndel, vierndel" (Sj. liiv. Gr. k. 17/),

"Frantsus, Prantsus" (Sj. liiv. Gr. k. 17/).

Ta annab ka sõnaslikes sõnui, mis algavad f tähega:

"Fals pl. falsod" (Sj. liiv. 4., lk. 16/),

"Fiks pl. fikso" (Sj. liiv. 4., lk. 16/),

"Fleit pl. fleitod" (Sj. liiv. 4. lk. 16/),

"Furst pl. furstod" (Sj. liiv. 4. lk. 17/).

h:

Wiedemann on kahtlival seisukohal h puhul ja ta arvab, et seda liivi keeles enneb vaid mõningais interjektiivsõnades.

ſa kiyutab:

Die noch südlicher wohnenden Lappen haben es ebenfalls nicht, weder im An- noch im ⁱⁿlaut. Sie sprechen z.B. für käng und keha des nevalchstrischen Dialekts ārga und kija, und so kann man also auch nur schreiben. Aber in ein Paar Interjectionen wie ho, hūh, noh, uah, uh (vgl. das Wörterbuch) kann man ein anlautendes, auch wohl ein auslautendes h hören. Dessen zu Liebe habe ich noch ein von Sjögren gebrauchtes auslautendes h beibehalten, das ich selbst eigentlich nicht erkennen konnte, hämləsh, in mah, chstrisch maha(kinab), neben der eigentlichen Plativform māz von mā (Erde), chstrisch maasse (in die Erde).¹

ñ:

ñ vāljendab ng ūhendit (ŋ):

Das ñ ist das Zeichen für den

¹ Sj. liv. gr., St. Petersburg, 1861, L. 6.

gutturalen Laut, welchen im Deutschen das
n vor g und k annimmt¹.

Kõned näited:

"Seis s. sen'ts" (Sj. hiv. IV, lk. 6)

"Škink pr. škinkob" (Sj. hiv. IV, lk. 101)

"Skilin pl. skilinod" (Sj. hiv. IV, lk. 101)

"Švink pr. švinkub" (Sj. hiv. IV, lk. 109)

Savalind on tähed š, ž ja ž:

"Šuplod' pl. šuplod'od" (Sj. hiv. IV, lk. 107)

"Šuat pr. šuatub" (Sj. hiv. IV, lk. 106)

"Žarka pl. žarkada" (Sj. hiv. IV, lk. 139)

"Žvirbil" (Sj. hiv. IV, lk. 140)

"Žūž pr. žūžob" (Sj. hiv. IV, lk. 140)

"Žroudž pr. žroudžob" (Sj. hiv. IV, lk. 140)

Sõnastikus esineb š 1 tähe all ja ž
2 tähe all.

Wiedemann isaloomustab oma alfabetis
enierald tähti samuti kui fjögren. "väl-
jendab sama mis saksa kelles is.

Ja edasi:

"s hat dem laut des deutschen schafen

¹ Sj. hiv. gr., St. Petersburg, 1807, lk. 6.

š (russ. c, französ. ç), ž den des sanften (russ. ж, französisch z); das bezeichnete š lautet wie das deutsche sch (russ. ш, französisch ch), das bezeichnete ž hat den diesem entsprechenden, im Deutschen fehlenden, sanften Laut (russ. ж, französisch j), und darnach erklärt sich von selbst die Bedeutung der zusammengefügten ts, tj, dz, dž¹.

Palatalisatsioon on liini keele tugev, mistõttu lekkis mõningaid kahluisi seisuks, kas kirjutada palataliseeritud konsonandi järel j või leppida mõne muu märgiga. Sj. Liv. Gr. annab siiski tänapäeva transkriptsiooni süsteemi maksima märgi keel¹ tähe järel. Sama teeb ka Sj. Liv. Gr. Wiedemann kirjutab:

„Ich habe daher vorgezogen für die Reueuerung den auch im heptischen Alphabet ausser dem j(y) gebotenen Reutus zu gebrauchen und kēla, nōla, nōlas, nallōd

---

¹ Sj. Liv. Gr., St. Petersburg, 1861, Nr. 6.

u. s. w. zu schreiben" ¹.

Vokaalid jagab Wiedemann kolme lüki:

1. „Die helle Vokalreihe vom a bis zum i - a, a, e, i -" ².

2. „Die dumpfe Vokalreihe von a bis u" ³.

Sia kuuluvad a, o, u, o, a, o

3. Ebamäärased (gemischte) vokaalid. Sia kategooriasse kuuluvad o, u, o. Kolka murdes olevat ebapuhas o. Kelle märkimise viisist meile kohta ütleb Wiedemann:

„Dieses unreine o hatte Sjögren anfangs æ oder gar uei bezeichnet, nachdem ^{hier} mit einem o und dem griechischen Circumflex darüber, demselben Zeichen, welches zum Theil auch in christlichen

¹ Sj. kir. Gr., St. Petersburg, 1861, Nr. 7.

² Sj. kir. Gr., St. Petersburg, 1861, Nr. 6.

³ Sj. kir. Gr., St. Petersburg, 1861, Nr. 8.

Druckwerken für diesen Laut gebraucht wird"¹. Wiedemann nägib xda 8 abil. Aga toogem mõned näited vokaalide kohta. Üldpõhimõte on selline, et täpid (a, o) närgitakse tähe alla, pikkused aga tähe pääle.

a:

"(A^z)s. o^z" (Sj. hü. 4., lk. 7),

"(K^apšl^os) s. k^opš^ol" (Sj. hü. 4., lk. 31),

"(K^ap^or pl. k^ap^ord) (Sj. hü. 4., lk. 31).

o:

"O^s (a^s) s. o^ž" (Sj. hü. 4., lk. 73),

"Oⁿ (aⁿ) pl. oⁿod, oⁿnd" (Sj. hü. 4., lk. 73),

"O^ps pl. o^pšod" (Sj. hü. 4., lk. 73).

Kake ulmuvad hääliku kohta ütleb Wiedemann, et nad erinevad

---

¹ Sj. hü. 9., St. Petersburg, 1861, lk. 9.

murdeis ja muutmise kaotavad oma vokaali väärtuse.

„Der eine Laut (o) ist ein etwas in die Breite gezogenes o, steht also in der vocal-scala zwischen der Mittelstufe (vergl. engl. a in walk) und o, der andere (a) ist ein etwas zusammengezogenes a, und steht zwischen der Mittelstufe und dem reinen a. Beide gehen in der Flexion in a über, worüber die Formenlehre das Genauere angeben wird, und o ist dem Kolkenschen Dialect eigen, a dem Pitsenschen, der Saalische hat keinen von beiden Lauten, sondern nur ein langes a dafür“¹.

o:

„võin“ (Sj. his. gr., lk. 9/,

„võig pr. võigob“ (Sj. his. 4., lk. 136/).

---

¹ Sj. his. gr., St. Petersburg, 1861, lk. 8.

o:

Kahtlemata oli o märkimine üheks raskemaks probleemiks nii Sjögrenile kui ka Wredemannil, niti aga liivi keele puhul, kus esineb mitu õ (e) liiki. Wredemann märgib, et o on kõige puhtam kolka liialaste juures, kus ta esineb sõna tüves, Pika õ-d märgitavat u abil ja Salatri liivalastel ke häälilik hoopis puuduvad. Lähtudes eri murdelistest kiskukohtadest oli Wredemannil, nagu juba mainitud, raskusi.

„Es fand sich darin nämlich in den betonten Sylben das o mit u wechselnd, in den unbetonten mit e, und bei der ersten Bearbeitung hatte ich mich, da es doch bei einerlei Schreibart derselben Wörter bleiben musste, für o in der betonten und e

in den unbetonten Sylben entschieden. Nachdem ich aber Gelegenheit gehabt hatte, selbst die ~~hören~~ sprechen zu hören, so hatte ich die Überzeugung gewonnen, dass das Umgekehrte besser war. In den unbetonten Sylben konnte das *o* beibehalten werden, weil hier der eigenthümliche Laut des *o* des Kolkenischen Dialektes nicht so stark hervortrat, dass dadurch eine Dialektverschiedenheit vom Pisen-
schen begründet wäre; in der betonten Sylbe dagegen unterschied sich deutlich die Pisen-
sche Aussprache durch das *u* und so musste das Ganze noch einmal überarbeitet werden, um in den betonten Sylben wieder *u*, statt *o*, in den unbetonten *o* statt *e* zu setzen¹.

---

¹ Sj. kir. Gr., St. Petersburg, 1861, Ex. 9-10.

Reisal märgib Wiedemann, et võidakse
teistlrgi märkida ja hääldada õhää-
likut:

„Nicht nur findet sich o. beson-
ders häufig statt u, wo das Ehstnische
und sogar der Salische Dialekt ^(der) hiirichen
elbst noch u haben, sondern auch
in den kurischen Dialekten selbst hört
man noch öfters promiscue o. oder
andere vocale sprechen, z. B. azom, jernos,
hell'os oder azum, jernas, hell'as".

„Oigi pl. o'gist" (Sj. liv. 4, lk. 138)

„Zäl pr. zäl'ob" (Sj. liv. 4, lk. 139)

Oleme jõudnudki tähtede vaat-
lemisega lõpetada, mida Wiedemann tar-
vitas grammatikas ja oma sõnastikus

Lisame juurde veel poollokaali
j ja i kirjutamise kohta Wiedemanni
enda nõuande:

---

¹ Sj. liv. Jr., St. Petersburg, 1861, lk. 60.

„In denjenigen, wo *i* der zweite vocal ist, hat ſjögren statt dessen *j* gebraucht, ich habe aber das dem Deutschen geläufigere *i* vorgezogen, obgleich das *j* für die Formenlehre manche vorzüge darbot, und ich habe nur da *j* eintreten lassen, wo am Ende bei verlängern des Wortes der Diphthong durch einen daran tretenden vocal wirklich in zwei getrennte Laute zerfiel, was namentlich nach einem langen ersten vocal geschieht z. B. *atstājōb* von *atstāj*, *iespējōb* von *iespēj*, *pūojin* von *pūoi*, sonst ist es auch bei vocalisch anlautenden verlängern der Aussprache mehr gemäß das *i* zu behalten, z. B. *jei* (einig), *paii* (weiden) von *jei* (Eis), *pai* (Weide). Dem Laute zu Liebe habe ich auch *j* geschrieben, wo die Analogie eigentlich nach einem kurzen vocal

ein doppeltes consonantisches *j* verlangt hätte, z. B. *aij* pr. *ajāb* (nach *katt* pr. *katāb*, nicht nach *ail* pr. *ailōb*), *kaij* pr. *kajūb* (nach *kadd* pr. *kadūb*, nicht nach *kais* pr. *kaisōb*), *kuij* pr. *kūjib* (nach *kull'* pr. *kūlib*, nicht nach *zuin* pr. *zuinōb*). Es gilt also für die Formenlehre *y* gleichbedeutend einem *jj*, und wo man sonst statt eines Doppelconsonanten nur den ersten von beiden zu schreiben braucht, d. h. wenn noch eine consonantisch anlautende Sylbe darauf folgt, da wird hier das *i* allein bleiben, z. B. von *kaij* pl. *kaijod* der Instrumental *kaikoks*, wie *akkoks* von *abb* pl. *abbod*"¹.

Ei ole ille arune ära mäktäda

¹ Sj. liv. Gr., St. Petersburg, 1861, Lk. 4-12.

ka diftonge, mida nii rikkalikult
esineb vriedemanni juures ja muides-
gi ka lüvi keeles:

„ei, ēi, ai, ai, āi, ai, ei, ei, ōi,
ui, āi, oi, ui, oi, ^{ka} il, ao, uo, ūo,
uō, ^{uo} oo, au, au, eu, ou, uu, ou, ou,
z. B. leib, ēidros, jai, pai, lāiska,
blaigod, oi, moiz, ōi pū, zuin, brūk,
võik, tuijs, void, naed, ka gel, tied,
naod, uolda, bēož, kuōra, šuod, oold,
draudzib, kaut, kēu, kouš, kuu,
skrouw, loudub”¹.

Vriedemann pole kindel difton-
gide ea, eo ja oo esinemises. Kurgi
Sjögrenil oli näitena viimase difton-
gi kohta sõna oo, mis ometi ei õnnest-
unud vriedemannil seda diftongi
kuulda, mistõttu ta on vriedemanni poolt
ka vähe jäetud.²

¹ Sj. his. gr., St. Petersburg, 1861, lk. 12.

² vrd. Sj. his. gr., St. Petersburg, 1861, lk. 12.

Diftongidest *uo*, *uo* ja *uo*, peab Friedemann, täpselt võttes, vaid *uo* ühendit diftongiks, kuna mõlemad teised ol-
vat vaid ebapuhta o varjundid.

i-diftongi peab Friedemann läti keelest laenatuks, mõnel puhul aga aga liivi keelele ka algapäraseks, kuna ta esineb soome keeles. Tänapäe-
val ollakse seisukohal, et diftongid soomegi keeles (*i*, *uo*) pole algapäraseid, vaid algapärasemad on eesti keeles esinevad põkad vokaalid nende an-
mel.

Väga huvitav on see, et Friedemann annab terve rea diftonge, mille järe-
komponendina ta märgib o. Iida põhjendab ta järgmiselt:

„Das o nimmt nämlich nach kurzen vocalen, besonders wenn noch ein Consonant darauf folgt, einen

halb vocalischen Charakter an, etwa
gleich dem englischen w, und zwar
so, dass ihm noch ein u vorlönt,
oder, wenn man lieber will, das u
verhärtet sich am Ende des Doppellau-
tes zu einem halben Consonanten. Solche
Diphthonge sind: iu, eu, au, ou, uo, yo,
ou z. B. kriuk, k'evž, rank, jevdod,
jivdom, bruvdod, lovž "1.

wiedemann nārgib ka terbe rea
triftonge, vokaalharmoniat. Palji-
del jūhtudel antakse parallelisme:

" künš od. küntš" (f. hie. Gr., lk. 16/),

" birkt od. birgt" (f. hie. Gr., lk. 16/).

Mārgitane t, d, b vāļjalangemist
vōi tāle jivdelisamist mōnede rōnade
pukul:

" Ans oder Ants (Hans), künš konš (kauš),
lonš (lanš) oder küntš (Nagel), kontš (kanti
Deckel), lonti (lantt wald), entš (ent sein

¹ f. hie. Gr., St. Petersburg, 1861, lk. 13.

ehstr. enese/, gendrol' (gendral' General/,
Indrik (Heinrich/, klāmbār (Klammer/,
(P.) keldar (Keller/, (h.) talder (Teller/."

Arvan et võin kellelgi lõpetada Sjögren-
ren-Wiedemanni kirjaväisi vaatleuse
rende sõnastiku ja grammatika
alusel (Sj. kir. v. ja Sj. kir. Gr.). Üldiselt eh-
neb kõikumisi vähe ja on võetud kin-
del seisukoht Iga keelelise nähtuse
märkimise puhul. Ollakse fonetiliselt
põhimõttel. Siin võib veel juurde lisada,
et Sjögren oli Ahrensi kirjaväisi taline
pooldaja ja Hornungi kirjaväisi vastane,
millel oli vähe ühist uesti keele tõelise
hääldusega. Pärast selle, kuivõrd ta mär-
kimisviis olla edukas ja on meie veel
tänapäevalgi suurelt osalt vastu võetav.
Igapäevase kirjakäele loomisel tuli muidu-
gi teha mõningaid lihtsustusi.

Lauri Kettunen võrdleb oma lüvi.

¹ Sj. kir. Gr., St. Petersburg, 1861, lk. 19.

saesa sönastikus fjögurir alfabeti oma
alfabeediga. Þóðagur allþóól erirerund
líksdalt:

„ $\underline{a} = \bar{a}$ (kommt nur im liúv vor).

$\underline{o} = \bar{o}$ (liúv 0, in kl. = $\bar{o}$)

$\underline{a} = \bar{a}$ (liúv auch $\underline{a}$)

$\underline{\bar{a}} = \bar{\bar{a}}$ (liúv. h auch = $\underline{\bar{a}}$)

$\underline{o} = \bar{o}$.

$\underline{u} = \bar{u}$

$\underline{\bar{u}} = \bar{\bar{u}}$

$\underline{o} = \bar{o}$ in der ersten silbe, = $\bar{o}$ weiter
hinten im wort; $\underline{o}u = \bar{u}\bar{o}$.

$\underline{\bar{o}} = \bar{\bar{o}}$

$\underline{o} = \bar{o}, \bar{\bar{o}}$

$\bar{k}e-, \bar{k}e-usr. = k\bar{e}e, \bar{k}e-usr.$

$\bar{k}\bar{e}, \bar{k}\bar{e} usr. = k\bar{e}\bar{e}, \bar{k}\bar{e}\bar{e}-usr.$

$\bar{k}uo-, \bar{k}uo-usr. = k\bar{u}o, \bar{k}u\bar{o} usr.$

$\bar{k}\bar{u}o-, \bar{k}\bar{u}o usr. = k\bar{u}\bar{o}, \bar{k}\bar{u}\bar{o}-usr.$

$\bar{a}, \bar{e}, \bar{i}$ in der zweiten silbe =
 $\bar{a}, \bar{e}, \bar{i}$ (mit eventuellem
hornton).

$\ddot{r} = \eta$

k, t, p, s in sonorer umgebung =
 $\ddot{k}, \ddot{t}, \ddot{p}, \ddot{s}$ (resp. $\dot{k}, \dot{t}, \dot{p}, \dot{s}$)¹.

Arvan et pole vafalik pikemalt
 peatada Sjögreni ja kettuse põhi-
 mõtete võrdlemisel, kuna hiljem rääg-
 reb peatükk kettuse kirjaviisist.

2. Idamurdeline Matteuse wan- geliumi keelest.

Tüüpiliselt Sjögreni võrdlemanni põ-
 himõtete väljendajaks on 1863.a. Londonis
 ilmunud Matteuse wangeliumid (uus
 Idamurdes, kune läänemurdes). Allpool
 vaatlemegi põgusalt need üheksajaline
 analüüs võib tõendada vaid Sjögreni võr-
 demanni kirjaviisi täit massiivsust.

¹ Kettunen, kirj. k., Helsinki, 1938. lk. VII

kuu täpne päälkiri on „Das Evangelium Matthäi in den östlichen Dialect des Livischen zum ersten Male übersetzt von dem Liven N. Pollmann, durchgesehen F. J. Biedemann, Mitgliede der kais. Akad. d. Wissenschaften in St. Petersburg“ London, 1863.

„Püva Matteus efangilium.“

Vaadeldes vokaale, võime märkida, et sin raamatus esineb:

o: nontod, Dovid, sōb jne. Lähemalt on selles juttu olnud Biedemanni puhul. Samuti esineb o. Ka o esineb: vol', voldsō, vōndzizōks jne.

Vokaalide pikkusi märgitakse eranditult horisontaaljoonega tähe pääl: kōnig, ūd, nēl'a jne.

Erandjuhtudel võib vöörnimedes tarvitada kaht vokaali kõrvuti:

Abraamst, Maassan.

Diftonge esineb vähem kui viide-

mann oma grammatikas annab
 (o) ei esine diptongi ühe komponendi

Konsonantide puhul pole samuti
 midagi erilist juurde lisada juba
 Wiedemanni puhul öeldule. f esineb
 vaid ühes sõnas: evangelium. h ei esine
 üldse. r on tavaline: ring, ringast,
 ringolst jne. Palatalisatsioon mär-
 gitakse endiselt väikse joonekelega
 tähe pääl või tähe pääl.

Et mainitud ewangeliumi
 keel on väga lähedane Jögreni
 lüvi grammatika keelele, se on tin-
 gitud suurel määral sellest, et nii
 grammatika kui ka antud
 ewangeliumi vaatas läbi enne
 trükkimist akadeemik Wiedemann.
 Evangelium näitas et Jögren-Wie-
 demanni kirjaviis on ka tegelikkuses
 rakendatav.

3. Läänemurdeline Matteuse evangelium.

1863. a. ilmus ka läänemurdeline
Matteuse evangelium. Selle pealkiri
on järgmine:

„Das Evangelium Matthäi in
den westlichen Dialect des Livischen
übersetzt von dem Liven J. Prinz und
dessen Söhnen P. Prinz und J. P.
Prinz; durchgesehen von F. J. Wiede-
mann, Mitgliede der Kaiserl. Akad. d.
Wissenschaften in St. Petersburg.“ London,
1863.

„Püva Matteus Evangelium“

Ortoqvaafiliselt ei erine ta palju
elmisest raamatust, kuigi välgendur-
väs on raamatus hoopis erinev kui
elmites. Märjime vaid mõned seloo-
militumad erinevused:

1. Esineb a häälik, mis on omane

läänemurdele: David, sab, kad, aigast jne.

2. Pärinimeses võib esineda kaheksa-
ne vokaal, se on seoses ka eri silbi moodus-
tamisega. Et puhul, kuigi on üks vokaal
täab ulmisk silpi, teine vokaal langeb
aga järgneva sk silpi: kaastan jne.

Sia kuulub ka sõna: saailis. Kettu-
nen annab selle sõna järgmiselt:

„sa-a'is zusammenlaufen“¹.

3. o tähte ei esine.

4. Ei esine ü täht

5. Palatalisatsioon märkimine toimub
endaiste põhimõtete järgi.

6. Täpi pannakse tähe alla, pääl-
kirjas esineb aga tähe pääl: Põua.

7. Kõningad üldnimed kirjutatakse
suure tähega: karizierod (sama esines ka
Islamuurdelises evangeliumis)

¹ Suoische Hörerbuch mit grammatischer Einleitung
von Lauri Kettunen, Helsinki, 1938, lk. 351.

Huuitas on veel see, et läänemurre püüab
pärismõistet enam lihtsustada kui idä-
murre. Püblilised nimed on tehtud rah-
vapärasemaks: Mari, Jäsep, Eliasar,
Mattar, Jän jne (idas: Maria, Eliazar jne.)

Vagu ulloodust selgub, ei annud
ortograafilikelt kunagi evangeliumi
midagi uut. Sellega võime lõpetada
Sjögren. Friedemanni loodud lüsi ortograa-
fia vaatluse.

III Läti-saksa kirjaviis.

1. Piispa Mattheus Evangelium
 lihbihki.
 Pēterburgs, 1880.

Koopis uutele printsiipidele toetub
 1880. a. Peterburis ilmunud Mattheuse
 evangelium. Selles ei arvestata Sjög-
 reni ja Hiedemanni poolt loodud
 liivi keele ortograafia traditsiooni,
 vaid käsakse päämiselt saksa keele
 ortograafia järgi, märgatavalt arat-
 dab mõju ka läti ortograafia,
 mistõttu me seda perioodi nimeta-
 me liivi keele saksa-läti ortogra-
 fia perioodiks.

Konsonantide puhul on väga suuri
 erinevusi Sjögreni ja Hiedemanni kirjavõtet.

1. W esineb kõikjal u asemel:
Evangelium, riikmõ, juurõ,
4õi jne.

2. Sõna ra silbi lõpul esineb
s, muud f:

s: kis, tõuvõs, ühris jne.

f: naista, juhrstõ, kisk jne.

3. Palatalisatsioon märgitakse
kriipnukuga, mis tõmmatakse läbi
tähe: wol, pap, tuhl, kewämftis,
ekmidi jne.

Erandlik on aga s märkimine
nimelt tähendab f tänapäeva trans-
skriptsioonis 2 tähte:

iffõ, mäfõ jne;

fch tähendab 2 tähte:

afchdi, vescha jne;

f märgib 3 tähte:

fis, fin, finnõn jne.

fch aga 5 tähte:

ekhtch, rifchtihng, afch jne.

Üldiselt on see aga kõikevõim küsimus ortograafias, tihti pole olnud järjekindl, lauri Kettuse sõnaraamatu järgi kontrollides, kuid kiski võib sin arvuse tulla ka murdelise erinevus. Igatahes on müüdn lialduse ning ortograafia on leitud arvatult keerulisiks. Ilmneb äärmise ebaotstarbekohasus. See on samn tagasi ortograafia arenemises.

4. l erineb pterendurmärgina: köhnig, lähland, juhlgad, pähl, ühd jne.

5. j erineb samas funktsioonis kui sansa keeleski s.o. e funktsioonis (varek. y): Nazaret, Saduzieri, Jabulon, Zebeden, Korazun jne.

Vokaalide suhtes on järgmised erinevused:

1. Esineb läänemurdele omane
ā : rāntõd, Dāvid, mās jne.
2. Igas aundis esineb õ : Jesõ
Kristõ jündõmist jne.
3. Esineb kahekordne vokaal sel
pukul kui nad kuuluvad eri silpidesse.
Heraam, Hyaak, Naaftan jne.
4. Esineb üö-diftong: süödõ.
5. h märgib pikka vokaali
vagu varem on juba teine ühenduses
mainitud.

IV Kettunen. Looitsa periood.

Liivi kirjakeele kujunemisel algab uus periood käesoleva sajandi lõndail aastail ja uskalt võib hauri Kettuse ja Oskar Looitsa tegevusega. Nad püüdsid liivlastes õhutada taas lõkkele kadunud rahvustunnet, püüdsid idealiseerida nende minevikku ja tõstsid kilbile liivlaste vanad traditsioonid. Kõlgeks selleks kampaaniaks, oli vaja laulat kirjastada liivi keeles. Neid nationalistlike eesmärgi teenides loodigi liivlastele loetava ja lühikese keele. Alles keeles siis kirjutati rahvapärased palad või anti mõni rahvapärase ümbertöötatult tagasi.

Ex lib. univ. Tart.

ku teguvõis muddugi aeglustas mõnel
määrat lülaste vägasuuremise protsessi.
Kõiki reid nationalistlikke eemärke
teenivad liivi lugemine, apalht. kirj-
jõe. lugemikke Remus üldse viis ja
kende ortograafia on erinev. lugemikke
toimetanud Lauri Kettunen ja Oskar
Looitaja August Skadin.

1. "Eesti sõnad lugemisbrõntse" 1921. a.

Nagu juba mainitud, taotlesime
lihtsust. Hgame vokaalide vaatlusiga.
Pikkund märgitakse tähtede peale
nagu see toimus Sjögren-õppedraani
afal ja nagu seda tehakse tänapäevasti
teadusloku transkriptsioonis:

"Lõvadmo, mir sindmo" (Ehh, lk. 1)

"Lõvadmo ma andab siid" (Ehh, lk. 1)

"Lõvad mo ur lõvad mer" (Ehh, lk. 1)

vokaalide täpsd märgitakse samuti
tähe peale:

„dēvli āndiž pūkorkšoks sakian pā
pāl un kētis“ (Ehh. lk. 5)

Esimes lugemian lōpul ütles os-
kar hoorit vokaalide mārkinise kohta
pāzmsit:

„Kāusolevas lugemians tarvitatud
esimes silbi e-le vastas tāpīpāal-
ks transkriptuonis hāvilrūkt ē;
o-le -lāne-lūvis ō īda-lūvis o“.

Arvitatud pōhimōle on kūllallki o-
line lihtsustus keele ūltusē kams.
Ī silbis esies rōhulizna, vōi ka līt-
tōnus ō, kuna rōhutis anadis kauge-
mal sōnas esies redutsemitud o. All-
pool nāitēd ō pā o kohta:

ō: „lōuriz“ (Ehh. lk. 3)

„rōkard“ (Ehh. lk. 3)

„īkīkōrd“ (Ehh. lk. 3)

„vōrd“ (Ehh. lk. 3)

„sarōkandists“ (Ehh. lk. 6)

---

¹ Ehh, Partu, 1921, lk. 23.

õ: „kus mõrpkõstod lüvad lout
sõb ehtõn kaõd lugdsbrõnts, mis
nänt jmakiekkõs lüvskiekkõs këralsõd“.

Üldn esineb I lugemikus järgmisi
vokaale:

a: tassad,

e: lekita,

i: kizist,

o: sõda,

u: ürgist,

y: urgrõd,

õ: õdsõ, võtõn,

ä: „täsa um tām lamp“ (Ehk. lk. 17)

Nagu näiteist hõlguv, puuduvad õ ja ü,
mida antud lugemikus ei esine.

Diftongid on järgmised:

ai (äi): äigast,

eu: heuds

ei: hei, kinnaddõ,

ie: sie, kield, hiest,

---

1. Ehk, Tartu, 1921, lk. 3.

ai: kaigidi, glöibsm, noiztd,
 au: boutrd, passul, laugon,
 ää: noädaks,
 ui: uigists,
 uo: ruordsn, ruoleit,
 öi: sõita, võiks, võita,
 õu: tõursz,
 äü: täuž.

vokaalide praest märgib rõllyoon(-),
 diftongide puhul võib mõnel juhul esine-
 da poolprokhar tähe pääl (!): äigast,
 glöibsm jne.

Konsonantide märkimise on märksa
 lihtsam. Palatalisatsioon märgitakse sa-
 masuguse märgikese või Sjögren-Wid-
 demanni puhul (sür'i, ted'i). Konsonan-
 te on vähem kui Sjögren-Widemannil
 grammatikas. Ehh-s esinevad b, d, f, g,
 h, j, k, l, m, n, p, r, s, š, t, u, z, ž:

b: tõbsd,
 d: händm,
 f: flint, frantuz,

g: reglīz, laggn,

k: kah,

j: jigast,

k: ikš,

l: liozd,

m: min,

n: minda,

p: paldin,

r: jūrs,

s: usk,

š: ikš

t: titlist

v: volli, rooist,

z: īz,

ž: mulž.

Loorits ütles helitute ra helvān
konsonantide kohta järgmist:

" g, d, b, z, ž on helilind, kuid helita
konsonandi eel helitad; s, š alati välgin-
datakse lühikest geminaati: geminaadis

vo osutub esimese component u-lõpu-
list diptongi":

Mainitud lugemikus esineb ka mõ-
ningaid vajakajundlusi, näiteks on tar-
vitatud vaid üks kord kaart (c) /sona
all: jellekude kuolka, samuti on üks
kord hõrsalguine s märgist i abil
(hāra).

n, mis esines jõgurenil ja hõrdear-
nil, on tähestilust kõrvaan päetud päetda
asendab ng nagu eesti ja soome alfabeedis.

Aabitsa ilmumine tähendas suurt
sammu edasi lüüsi kelle ortograafia are-
nemisel. Kahti olei saadud lāti- ja
saksa pärasust, mis mõnel puhul esi-
nenid. Esimese aabitsa keermises puu-
dus on vāpāpākindlus, mis võis olla
aga ka tehnilist laadi.

1. Õi liiv lugdsbröntz, Tartu, 1922;
Kolmoz liiv lugdsbröntz, Tartu, 1923.

Teine ja kolmas liivi lugemise eipaku
pealegi midagi uut kirjaviisi suhtes.
Ei ole enam küsuguseid komistusi nagu
nede esimes esimes lugemike puhul.
On loobunud poolprokku märgi / taavi-
tamisest, samuti prokku märgi (-) tarvita-
misest diptongi puhul ühe komponendi
pääle nagu esimes esimeses lugemikes. Esi-
neb ü vokaal sõnas, (tulo) (Õi liiv lugdsbröntz, Tartu, 1922, lk. 8)

Ühes sõnas on tähistatud - märki:

"lõlāndami" (Õi liiv lugdsbröntz, Tartu, 1922, lk. 18)

3. Nell'õz liiv lugdõbröntz, Tartu, 1924.

lõdõz liiv lugdõbröntz, Tartu, 1926.

Liivudes vaatlema neljāndat ja viien-
dat. lugemisele, kelle meil samuti midagi

eriti olulist seisu juurde lisada. Orto-
graafia on üldjoontes endine. Suurimas
muudatus on see, et 8 andatare õtä-
hega ja 8 ^(xii) tähtsa kõrvaldatare liivi
alfabeedist. See lihtsustab päle tundvalt
ortograafiat. Helpandas lugemikus esines mõ-
nigail juhtudel päle diftongi erimesel kom-
ponendil piiratus: äigast. Viendas lugemi-
kus esines see sõna hoopis lühiti kirjutat-
tult: äjgastõ.

ie - diftongi kirjutatare k, n, t
ja 3 pärel jä abil: sveda, kjerdõ-kjerdõ,
miks-pjerast, tjenvändöks jne.¹

Pika j puhul tarvitatare kõrvuti
jj (ajjõ, kajjõ), mitte aga ij, nagu esi-
nes varem.

Liivi lugemikud olid liivi kirja-
kude arenemisel üheks tähtsamaks no-

---

¹ Lauri Kellunen oma sõnastikus
(liivisches Wörterbuch mit grammatischer Einlei-
tung, Helsinki, 1938) esitab vastavalt: kjerdõ,
miks-pjerast, tjenvändöks jne

meidiks. Esineb küll mõningaid puudusi
 ja ebasõbralikke näg ortograafia muu-
 tuse oja uue lugemise, lüheminega, kuid
 sellega koos ortograafia muutub ka sõnast-
 bi kohasemaks ja lihtsamaks. Lühemine keelele
 loodi alus ka ortograafias nii et võidi anda
 juba suuremale kaamatute väljendmisele.
 lugemise ortograafia lisäänud aine-
 maas, se oli ortograafia, mis mitmeski-
 lts arvestas üht keelt. Bastavalt lugu-
 mite toimetajad nimetasid seda perioodi
 Kettunen-loorisa perioodiks, sest nemad
 dokleerid ortograafia, kurgis ühes lugu-
 mite toimetajaks oli August Skadin.

4. Lühed et kiralõkst!

Karl Stalte,

Lühed lühed, Tallinna, 1924.

Ka se kaamatuke ei uue raaju
 ulnvaist, kõige enam on tal aga ühist
 I lühed lugemikuga.

Põhilikks erinevusteks on ühisi ke. et
palatalisatsioon märgitakse krüptu-
uga tähe all:

entšõn, olaz-salda-sinpi jne.

il aamel eniob jälle j enagu

I lüvi lugemiskusi:

sipjerast, pjedagöd, mjesistö jne.

Eniob ai-diftong:

äigad, täinad jne

Eniob jälle j:

ajjõ, lajjõ jne.

Pekstis on pikk märgitud cir-
cumflex'iga: lölöd, lölest, põlest, kanoõ jne.

Erand on päälkingas, kus esimes. liige
lölöd', s.o. õ-ga. Üldiselt ollaan päji-
kindel. Ebajärjekindlus on tingitud sellest, et
hoovitud tähenähtused polevad küllalt trükinopas!

5. „līvõd It alizkera^a“

Liipäja, 17 februaril, 1923. g. Nr. 26.

Selles on täpselt samamuguse orto-
graafia kui I lüvi lugemiskusi.
1. bd. K. Kallte, Liivo lölöd, Tallinnas, 1924, jne. de
antud teletu kirja lk. 1.

Igas asendis esineb õ, palatalisatsioon.
 nt on märgitud joonega 1/ sõna pääl:
 s'eda, silt'ab jne. Ü puhal li esine siin
 mitte j tähte : s'eda.

I Lühed rõbad selle letmäs põhimõtteid.

Rändalist äjgarāntož 1933. äjgaston,
Rigos.

Loopis erinev on ortograafia
jälle liini kalendreis. Vokaalide suh-
tes näib esimesel silmapilgul valitsevat
ebajärjekindlus, lähemalt küsimuse
hüvenedes selgub, et see polegi nii, vaid
valitseb range järjekindlus. Vokaalid
on järgmised: a, ā, e, i, o, u, ä, õ, ȳ, ö,
y.¹

ȳ märgib redutseeritud õ-häälikut.
(Gjögren: ȳ, Ell, Tartu, 1921: 8, Ell, Tartu, 1926: 8).

Esinevad muudugi murtud into-
natsiooniga häälikud, mida märgi-
taan samuti:

"Täädod á, ó, ě, j, n, k. at murd-
tod kilandokst täädod: nēdi rōkan-
dos, ōl' mūrdab. Nēdi um kēratī-
mizt st sāal, kus ilmo nēdi āb

¹ R, Riga, 1933, lk. 54.

uo mõistob sõna mõistung" ¹.

Vokaalide märkimisel märgitakse
peklund tähe peäle (väga arvatud
ä, mille puhul mürk tähel ei märgi
pruust, vaid a ja o vahelpeäl-
sust). Kaheksordelt märgitakse val
sõnades vokaalid sel puhul, kui
on tegemist katkehäälinuga:

"piil'iz" (R, Riia, 1933, lk. 43),

"Jääl" (R, Riia, 1933, lk. 43),

"xid" (R, Riia, 1933, lk. 33),

"täanto'ks" (R, Riia, 1933, lk. 33)

"yyt" (R, Riia, 1933, lk. 19) jne.

Enneb y, palatalisatsioon mä-
gitakse samuti kui varemgi, enne-
vad ka e, ë, f ja h. Kõige paremini
välloomustab vahet tähtede ja näide-
te tabel liivi kalendreis. määramat
ortograafiat:

---

¹ R, Riia, 1933, lk. 58.

" a - aža	mā	raa	
b - bowi	rabbo	ab	ōl do
c - cīs	mōcco	äc	vaca
č - čin'inki	voččo	lānē	mōčti
d - dōrdanoz	kaddo	kad	pando d
d' - uda	eddi	vad'koz	
e - elk	mēl'	teed'	
f - fotograf			
g - guogo:z	mōggo	sug	sangdo
h - hidroplan			
i - ida	ilma	sīd	
j - jōva	ajjo	kuj	lājska
k - kōl	akko	ruk	matka
l - lāul	vallo	vāl	valkt
l' - l'ārk	vil'lo	syl'	vahtl'lo
m - muon	ymmar	am	ārmaz
n - nīk	inno	vīn	vānka
n' - mīka	hīhī	von	kānē
o - okta	rōda		
p - pāg	appon	pāp	nopto
r - rouž	tarro	ar	ārga

č - k̄āka	k̄āko	pač	vočki
s - s̄ona	lašo	tas	musta
š - š̄augi	kaššo	kraš	sil'mši
t - t̄urska	matto	kat	rākst
t' - n̄āloz	natto	nat'	kat'ki
u - ud.	ūl'	puudoz	
v - v̄alda	kāvuo	ova	lōnga
z - z̄ōp	nizzo	kaz	pāzto
ž - v̄oža	kažži	pāž	aždi
ā - āda	ānda	šāal	
ō - ōva	ōlma	ōōdog	
o - voľlo	vōncea		
ö - tömp	lōd'		
y - ykš	mým	yyd	" 1.

Jamas on entatud ka rääitend
diftongide ja triiftongide kohta:

"Kaadkillijist ja kuolmkillijist
Rāndaliston at seistuoistõn:

ai - aim	laiga	kuodai
ei - eito	veito	

---

1 R, Riia, 1933, lk. 57.

eu - kuž	laig	
ie - iedo	miedo	jiema "1.
ie - iedo	tiedo	
ou - ouk	jougož	
ui - uiska	puini	
uo - uonpoga	kuot'	
uo - uogno	tuont	
uo - uoip pū	luork	
ai - täiz		
äu - läul		
õi - õigi	lõiga	
õu - tõurož		
oi - moiko		
yö - yö	syödo	

Kokkuvõttes võib öelda, et „Lived sõbrad sel'č letmäs" pärgi esineb võõrtähti rohkem kui liivi lugemises ja hilisemas trükistes.

VI Väimäse aja kirjanduse põhi-
mõtted.

1. "Lioli."

"Hakatumine Heimoklubi" Helsingis an-
dis väeja alates käesoleva sajandi kolme-
kümneendaist aastast rahionalistlikku
kallakuga liivikeelset ajalehte "Lioli".
Neid huvitab vaid ajalehe keel. Võime
hantida, et ortograafia on järele püüt
uueks, ku on tingitud sellest, et ajaleht
ilmus Helsingis. Tähtsaim on see, et ü
asemel, mis oli elustatud, on võetud
y soome keele eskujuul: jti, kyl jre.

Palatalisatsioon märgitakse järele
tähe all: nēdi, nādilt, vol, tul, yl jre.

Igas asendis esineb õ

j asemel kirjutatakse j: vajjõ jre.

Pikkused märgitakse tähe pääl hori-
sontaalkriipsukena. Esineb f täht:
fakt jne. Poolkaal sõna lõpul män-
gitakse ij abil: maij jne.

2. Juma keel lugdöbrantõz
sküol ra kuod pierast.

Suomõn Pētõr Samberg. I

Helsinki, 1935.

Lugemise ortograafia on lähe-
dane asaleht "Lõvi" ortograafiale. Es-
ineb y täht: tÿö, ÿnõz, pyvapäva jne.

Palatalisatsiooni märgitakse sõnas
täball: kēl, ent, nūor, kuor, õ jne.

Diftongi puhul võidakse ühel kom-
ponendil märkida pikkusi: tÿö, ÿe,
üo, sküol. Väib et kirjaviis on da-
bõlikerunud. Kirjutatakse päle dif-
tong ie: silda jne. Esineb muidugiõ:
sõi.

3. Ortograafia hilisemais lühikeelsetes raamatuis.

Pääle eelpoolmainitud on ilmunud veel mõningaid lühikeelset raamatuid, kuid nende ortograafia ei erine milligagi eelpoolmainitudist.

Kokkuvõtteks võime öelda, et liivi ortograafia areng on läbi teinud mitmesuguseid faase. Sjögren pani aluse foneetiliselt kirjavõrrele. 1880. a. ilmunud Matteuse evangeliium tähendas samuti tagasi ja kaugemist rahvakultuuri. Juba enimestest trükkidest alates on Hlmas peetud üht kulti, hiljem aga mõne kulti. liivi keele areng ei teel olnud loomulik areng, kuid saksa keele, samuti

71
lāti keele mōja tēlendas kunst-
like mōjutamist nagu juba mai-
nīd matheuss evangeelijsmis (1888. g.).

B. liivikeelsete raamatute murdelist alusest.

Ennemas analüüsima liivikeelsete raamatute murdelist alust, tuleb esiteks tutvuda erinevustega, mis erinevad ühikute muuride vahel. Liivi keelt jagatakse ida- ja läänemurdeks, murdealade piiriks on Irbeni oja. Jögren kirjutab alla kohta:

„Die beiden kurischen Dialekte sind hier nach zwei grossen Dörfern, in welchen sie unter anderen gesprochen werden, bezeichnet als der Kolkensche, im Osten, und der Pitsersche, im Westen. Die Grenze, wo natürlich die Unterschiede schon mehr oder weniger verwischt sind, bildet etwa der Irbensche Bach, welcher zugleich

auch die beiden großen Güter Don-
dangen und Popen, deren ^{ge}Anhörige
die Liven sind, an dieser Stelle
scheidet, wie er schon nach einer Ur-
kunde von 1310 (Bunge U.B. Nr. 629)
die Gebiete des Bischofs von Kurland
und des rigischen Domcapitels schildert¹:

Sānapāeral kōhēldakē līvi
keelt veel vaid 12 külas. Kuramaal.
Läänemurdelisid on Pizaja lūži
külad, idamurdelisid aga kusta-
numm (Kullerille), Kuolka (Kolken,
Domernäs), Vaid (Vaiden), Sānag (Sau-
naggen), Pitrōg (Piktraggen), Līškila
(Jaunciems), Koštrōg (Koschtraggen), Līkrōg
(Lihkraggen), Tre ehk Trai (Kazirbe, Klein-
Irben). Ģemirekualaks idamurdelt
läänemurdele on Tra (Lielirbe, Gross-
irben) küla².

¹ Sj. Liv. Gr., St. Petersburg, 1841, C-C

² vrd. Kethuren Liv. V., Helsinki, 1938,
Nr. VII

Kurdeline erinevus ongi suurelt
osalst tingitud sellest, et külad kee-
lunid eri valitsemise alla:

"İra, Pîza und kûz gehören
zum gebiet der ehemaligen gutherr-
schaft Popen, die anderen waren
eigentum der gutherrschaft Sondanger
(liv. Duonîz, lt. Dundagi)"¹.

Loopis minev oli liivi keel Sa-
lati liivalaste juures, kuid kuna nad
soid väga, siis ei pätanud nende keel
uuei jälgi liivi keele arenemisse.
Wiedemann ütleb, et liivimaa liivi
keel ja Kuramaa liivi keel erine-
vad üheski omavahel palju vähem
kui Eesti 2 päämist murret (tallinna
ja tartu murre)².

Kirduides jäi tagasi lääne- ja
idamurde vaallunne, titeerime lauri

¹ Kethunen, liv. k. Helsinki, 1938, lk. viii

² vrd. Sj. liv. Gr., St. Petersburg, 1861, ②

Kettust, kes ütles nende ra Salatri liivi
keele võrdluseks:

"Der heutige westliche dialekt
erinnert nämlich etwas mehr an das
ausgestorbene livisch am flusse Salis
als der ostlivische Dialekt, so dass z. b.
die möglichkeit bestehen könne, dass
zur Zeit der Leibeigenschaft liven aus
Livland hierher (d. h. in das gebiet der
guthsherrschaft Popen) verpflanzt worden
sind" ¹.

Ida-ra lääremurde erinevus
eisneb põhimõttel just hääldamises
ra mõningate arhailiste, omapäraste
sõnade taotamises üle murde puhul,
terse murdes need sõnad aga ei erine ².

Vormiõpetuse punktide erinevus
võtab Wiedemann kokku järgniselt:

¹ Kettunen, Kir. k., Helsinki, 1938, lk. vii

² Ord. J. Kir. Gr., St. Petersburg, 1881, lk. Ci

Die grammatischen Verschiedenheiten sind in der Grammatik selbst an den betreffenden Stellen überall angegeben. Sie bestehen, wenn wir sie hier übersichtlich zusammenstellen in Folgendem. Der Pizensche Dialect bildet den Infinit. der Wörter der X und XI Classe; öfters auf t, wie puvät, vädät st. puvoo, valdo, eben so auch im Pron. interrog. kingat neben keda, auch ist ihm besonders eigen die Bildung mancher Casus von der starken Wortform anstatt von der schwachen in denselben Classen; er declinirt das verbalnomen auf ji (Partic. praes.) auch nach der XIX Classe statt nach der XVII; er bildet die Collectivzahlen mit einer etwas verlängerten Form, z. B. kuolmskiskin, nêlaskiskin etc. st. kuolmöskin, nêl'skin; die Endung b der ersten und dritten Singularperson wird sehr gewöhnlich

unterdrückt, und die dritte Plural-
 person. umät (sie sind) in ät verkürzt,
 dagegen aber, ist von diesem näm-
 lichen Verbum die erste Singularper-
 son in der regelmässigen, der zweiten
 Person ruod (du bist) entsprechenden
 Form ruob (ich bin) im Gebrauch, wäh-
 rend sie im Kolkenischen der dritten
 S^{ingulär}person, ^{lautet, wie im lalischen Dialekt: die Verba mit consonantisch} ^{auslautenden Stamme haben} um, gleich häufiger
 als im Kolkenischen Dialect eine Ver-
 längerung des Stammes auf at, beson-
 ders im fünften und sechsten Ver-
 balnomen, zum Theil wohl auch um die
 Consonantenhärte zu mildern, wie puot-
 gatob, magatob, uskatob, rabatob,
 voidatob statt puolgdob, magdob,
 usktob, rabdob, voitob; eine ähnliche
 Verlängerung hört man auch im
 Plural der vierten Verbalnomens
 der auf a ausgehenden Stämme, neben

der gewöhnlichen Form, wie *hidānōd*,
maktānōd, *tapānōd* statt *hiddōnd*,
maktond, *tappōnd*"¹.

Ka häälikulikele on erinevad
mürgatavad kahe mainitud murde
vahel.

uo või o ja a (Kettunen $\bar{a}$) lääne-
murdes asendab idamurdes erinevad
o (Kettunen $\bar{o}$, $\bar{\bar{o}}$) ja $\bar{o}$ (Kettunen $\bar{\bar{o}}$)
(tähti) häälikuid. (vuohi, vooh, volg,
vuok, voik, vodāgist, voig, vuorna, vorna,
vuontsa, vontsa, vorābois jne. samal ajal
aga idamurdes: vōh, vōlg, vōik, vōdā-
gist, vōig, vōrna, vōntsa, vōrābois.)

lühulises tüvisilbis erineb ü ah-
mel o (kuzār, keza, pūz, ūr, tumb jne.,
idamurdes aga tozār, koza, pōz, ōr,
tomb)².

Kõnel puhul aga on koguni u

¹ Sj. kir. Gr., St. Petersburg, 1861, lk. C1

² vrd. Sj. kir. Gr., St. Petersburg, 1861, lk. C1-C2

a asemel: vutim, vutt (idamurdes
votim, vott).

Idamurdes esines puhas ā lāa-
nemurdeline a asemel: āmbas, āina,
āiga, kārtai, kandat, idamurdes
aga: āmbas, āina, āiga, kārtai, kān-
dat jne¹.

„In einigen Wörtern hat der Pi-
lensche Dialekt dünnere Vocale, na-
mentlich e und i statt o, u wie
resl (räuspern), rept (schütteln), leb
(durch), rist (stecken), kist (erlöschen) und
kistānt (auslöschen), trēsl (würgen) für
rosl, ropt, lob, rust, kust, kustānt, tyksl;
hierher mag man auch rechnen das
einfache ü für die Diphthonge üi,
oi, wie tūma (unempfindlich), tūt
od. toit (versprechen), im Kolkenschen
Dialekt tūima, toit“².

¹ vrd. Sj. liv. Gr., St. Petersburg, 1861, l. c. cū

² Sj. liv. Gr., St. Petersburg, 1861, l. c. cū

9
 „võrder, welche mit uo anfangen, hört man
 im Pikenischen Dialekt auch mit einem
 vorlautenden v, wie vuod (du bist), vuom
 (wir sind), vot (sorge), völt (sorgen), vuortai
 (Eleonore) neben uod, uom, uol', uolt,
 uortai" ¹.

Vokaalide osas esineb veel mõ-
 ningaid teisiigi erinevusi kahe murde
 vahel.

Konsonantismis ei ole toimunud
 mõningal juhul assimilatsioonid lääne-
 murdes: kveld, tlemp, kombod jne. ²

s esineb s asemel jne ³.

Läänemurdes on toimunud mõnes
 tüüpilis metatees, kuna idamurdes see
 puudub: abros, niedros, tedros, voders,
 nagros, kogros (idamurdes: abborrs, nieddors,
 tedd'ors, voddors, naggorrs, koggors) ⁴.

¹ Sj. kir. Gr. St. Petersburg, 1861, lk. cū

² Sj. kir. Gr. St. Petersburg, 1861, lk. cū

³ Sj. kir. Gr. St. Petersburg, 1861, lk. cū

⁴ Sj. kir. Gr. St. Petersburg, 1861, lk. cū

Moned Sjögrani näited ka sõnavaara
kohta:

„Häat der Picensche Dialect z. B. agär
(hurtig), alm (Hohlpeil), ālin (Wuhne), igš
(Hetz), tapsi, ālga (kleiner Kornhaufen
auf dem Felde), ānda (Stachel), galvai
(Gase), glit (Schleim), imue (Verlangen),
juodom (Schleifstein), kārandi (Loch),
karin (Härm), kezbir (Kirsche), koit
jālgad (Helzen), kūoti (Korb), pain
(biegen), riba (Rippe), ruda (Plötze), takš
(Widder), uod'lod (Jagleine), vaim (Geist),
variki (sammeln), veijos (Krebs), vitsli
(fröhlich), upkaka (Steinsäuger, ein Fisch),
aistoujum (Riegel), ālastokst (Abzugsschraube
der Braut), putkos (Blume), kūjast mātā
pū (Kasenhollunder), kūods (Gericht),
rougos (Miere) u. a., wofür man im
Kolkenischen Dialekte kerd, piškiz,
matskoks, kouu, aš, atjālga, dzetān,
iel, grega, tomi, togos, sprūogon,

m^ara, kⁱrš, m^ora, k^urg j^algad,
 krešil, l^uots, k^ulg l^u, p^unni sⁱlma,
 j^os, uol'm^od, gara, k^roi, v^ež^os, l^ustīg,
 l^ops kala, drēg, ulz andikst, p^urk,
 k^ab^os, ties, hier gebraucht; einige
 andere sind auch im Pizenschen
 Dialekt nur noch alten Leuten
 bekannt, werden aber in gewöhnlicher
 Rede wohl nicht gebraucht, wie
 lojū (Hute) statt k^ev, k^olu (Schwägerin)
 statt mie vell' nai. Einige der ange-
 führten Wörter sind zwar in beiden
 Dialekten bekannt, wie k^uods, p^utk^os,
 aber doch besonders im Pizenschen
 gebraucht. Lettische Wörter haben beide
 Dialekte recht wenig, der Kalkensche
 vielmehr noch etwas mehr...¹

Kurdelizid erineoud on siemi
 ni vāķend, et nad ei takista ūstis mōlshist.

¹ f. h. v. J. St Petersburg, 1861, l. c. c^u

#udes tegelikult tekstide vaatlusele
 ja nende murdelise päritolu määra-
 misele, pole meil muidugi vaja tun-
 da raskesti Sjögreni ja Wiedemanni
 puhul, kes kui teadlased märgivad
 ära kelle, mistuguses murdes tekst
 on kirjutatud. Nii on näiteks Sj. hlv.
 ju. lõpus 185 lehekülge teksti võrd-
 lemises. Esineb salatri, ida (kuolka)
 ja lääne (piza) murret. Samuti tähtne
 kõrval 1863. a. Londonis ilmunud
 Matteuse euangeliiumid, mis on
 mõlemad vii murdes. Idamurdelise
 euangeliiumi tõlkipaas on H. Pollmann,
 läänemurdelise tõlkipaas aga J.
 Prinz koos poegadega. Nende mur-
 deline päritolu on fikseeritud
 juba euangeliiumide päälkiyades.

Lähemalt tuleb juba vaadelda
1880. a. Peterburis ilmunud raamatut
„Püva kattuus Ewangelium lihbiſchäi“

Juba esialgne vaatlus näitab,
et on tegemist läänemundelise tekstiga.
Püüpile on selle murdele omane
ä 1. s. k. Gr. & esinemine:

räntöd,

äina,

rägijid,

ikäd,

mäſö jre.

Samas tekstis esinevad lääne-
murdele omanek sõnad ja sõnasoovid
(samas vormis mis tekstis):

jemmit,

kullönöd,

kiltis,

opaktönst,

tuhrö,

ſrehrömif,

jõita,
kargõm,
vährtlimi,
juwa,
rõtkimist,
wahldin,
flaipõb,
puhdõd,
küfahst,
jõva,
jeng,
kertahji,
mädõn,
tihfchtõ,
kihtõ jne.

Kethunen - looritsa ajal algas ühis
kirjakeele loomine, sest polnud oti-
tarbekohane, et iga raamat Rmuk-
si murdes loodi järjekindl kirja-
kirjaviis ja sellele kohandati teks-
tid, läänemurdelisi tekste on Iluge-
mikus 3. Ka lõppõnas mainib O.
Loorits nende päritolu. Erinevad
mõned sellele murdele omand
sõnad:

ptkestub (Elk, Tartu, 1921, lk. 2),

Jembit (Elk, Tartu, 1921, lk. 22)

luotsub (Elk, Tartu, 1921, lk. 22).

Reisis lugemikes esineb jooni
mõlemast murdest, kuid nende lähe-
mat vaadlusest autor sekkus 4 korda
ühise kirjakeele huve teenivad ka
kõik hiljem ilmunud tekstid nagu:
„Ländlerist äjgaräntox“, „Jematiel lugdo-

brāntõz, "Piiski katkismus", "Lõoli" jt.
Mendegi vaatlusele ei anna autor sel-
les töös.

C. Uute sõnade soeta- misest.

Liivi keele igapäevane sõnavara on suur, eriti aga talu-elu, põllunduse ja kalandusega seotud sõnavara. Vähe on aga sõnu abstraktsete mõistete väljendamiseks. Püüdu oli ka sõna-dest uute nähtuste märkimisel, mis tekkisid kapitalismi sissemurruuga ja mis kajastus liivi keeles selles, et tarvitataks enam internatsionaalseid sõnu või laenataks veel intensiiv-
semalt sõnu eesti keelest. Liivi kirja-keele loomisel tulidki esile ka raskesti ja ka Matteuse evangeliumi tõlkimisel liivi keelde 1863. a. ja samuti 1880. a. väljaande puhul. loodi uusi sõnu. Neid laenati eesti keelest üsna suu-

rel arvul. Samuti laenati need
läti, saksa ja vene keelest ning nii
saadigi mõtet rahuldavalt väljen-
dada. Vene laenuid levisid keelde päs-
miselt kroonutunistuse kaudu ja need
esines hilisemais raamatuis enam
kui mainitud evangeeliumes. Sõnu
laenati ainult siis kui see oli hädä-
vapalik. Tendentri vastu, rõhuda
„liivi keelt läti sõnadega“ üldan-
hõlpsim:

„Se äbuo Rāndakēl', missoš jiega
kuolmi sōna, um letlist. tōš mēg
vōččom, tiz vōim ka lierdo kyl:
tagavara um sūr, set um tānda
kültimizt.“¹

Osa võõrsõnu läks halvareelde,
osa päid aga vaid testamentidesse.
Allpool entargi mõningasid laenu, mis

¹ Rāndalist äjgarāntoz 1933. äjgaston.,
Rīgos, lk. 54

esinevad 1880. a. ilmunud Matteuse
evangeliumis, kusjuures on juurde
lisatud mõnel puhul ka lätikeelse
vaste L. Kettuse lü. v. pärgi:

„luft-tietõ“ (lāti k. luste) (M. 1880,
Pekterburgs, lk. 7),

„melmen-töblifi“ (M. 1880, Pekterburgs,
lk. 7),

„fchkilin“ (M. Pekterburgs, 1880, lk. 9),

„mantel“ (M. Pekterburgs, 1880, lk. 74),

„köhnig“ (M. Pekterburgs, 1880, lk. 1),

„tšhaba (lāti k. čaba, čāba) (M.,
Pekterburgs, 1880, lk. 14),

„spitahlig (lāti k. spītāligs) (M.,
Pekterburgs, 1880, lk. 16),

„priesterōh“ (M. Pekterburgs, 1880, lk. 16),

„un“ (M. Pekterburgs, 1880, lk. 3),

„krellōd“ (M. Pekterburgs, 1880, lk. 14),

„druošč“ (M. Pekterburgs, 1880, lk. 18)

„fettšč = mies“ (M. Pekterburgs, 1880, lk. 45).

- „draugōs“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 49),
 „āltar“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 9),
 „kaptein“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 16),
 „apustit“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 21),
 „vārhts“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 21),
 „dehn“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 12),
 „pilfaktrikahd“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 18),
 „varifieridi“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 5),
 „Saduzieridi“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 5),
 „mustrikahd“ (lāti k. mustnais) (M9,
 Pelterburg, 1880, ex. 11),
 „lipsnahd“ (lāti k. Gpks, lipsnīgs,
 lipnīgs) (M9, Pelterburg, 1880, ex. 11),
 „garahft“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 2),
 „prahvīt“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 2),
 „schcinkift“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 3),
 „engōlft“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 2),
 „flaispōb“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 3),
 „druofchtōd“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 8),
 „fvehro“ (M9, Pelterburg, 1880, ex. 10),

„baufchlibt“ (M2, Pelterburgs, 1880, lk. 8),
 „ballk“ (M2, Pelterburgs, 1880, lk. 8).

Võõrsõnu lisame ka hilisemast
 tekstidest. Toon mõned näited liivi luge-
 matest:

„böldidi“ (E2, Tartu, 1921, lk. 10),
 „karakod“ (E2, Tartu, 1921, lk. 10),
 „kruon“ (E2, Tartu, 1921, lk. 10),
 „uniformos“ (E2, Tartu, 1921, lk. 10),
 „kaptan“ (E2, Tartu, 1921, lk. 10),
 „akurāt“ (E2, Tartu, 1921, lk. 13),
 „direzgan“ (E2, Tartu, 1921, lk. 15),
 „rumatismus“ (E2, Tartu, 1921, lk. 15),
 „dienasto“ (E2, Tartu, 1921, lk. 17),
 „fabrik“ (E2, Tartu, 1921, lk. 17),
 „stund“ (E2, Tartu, 1921, lk. 17),
 „nõvember - küs“ (E2, Tartu, 1921, lk. 19),
 „polkon“ (E2, Tartu, 1921, lk. 19),
 „kizerusa“ (E2, Tartu, 1921, lk. 19),
 „palkovrika“ (E2, Tartu, 1921, lk. 19),
 „pilsäts“ (E2, Tartu, 1921, lk. 21).

- „passoul” (Elh, Tartu, 1921, lk. 3),
 „kēn'igod” (Elh, Tartu, 1921, lk. 3),
 „nūžm” (Elh, Tartu, 1921, lk. 4),
 „baron” (Elh, Tartu, 1921, lk. 6),
 „zōldatiks” (Elh, Tartu, 1921, lk. 6),
 „kuntraktsd” (Elh, Tartu, 1921, lk. 7),
 „saregdod” (Elh, Tartu, 1921, lk. 7),
 „jakt” (Elh, Tartu, 1921, lk. 8),
 „manifestizand” (Elh, Tartu, 1921, lk. 8),
 „sinell” (Elh, Tartu, 1921, lk. 8),
 „politsei” (Elh, Tartu, 1921, lk. 8),
 „gubernātor” (Elh, Tartu, 1921, lk. 8),
 „vaktmēstar” (Elh, Tartu, 1921, lk. 8),
 „plaga” (Elh, Tartu, 1921, lk. 9),
 „žignal” (Elh, Tartu, 1921, lk. 9),
 „rōdarek-štantsōz” (Elh, Tartu, 1921, lk. 20),
 „vagonzd” (Elh, Tartu, 1921, lk. 20),
 „dokumentidi” (Elh, Tartu, 1921, lk. 20),
 „buržuidi” (Elh, Tartu, 1921, lk. 20),
 „sēndral” (Elh, Tartu, 1921, lk. 20),
 „paradižs” (Elh, Tartu, 1921, lk. 21),

- „doktar“ (I, Tartu, 1921, lk. 8);
 „opprør“ (II, Tartu, 1922, lk. 6),
 „priester“ (II, Tartu, 1922, lk. 7),
 „famil“ (II, Tartu, 1922, lk. 7),
 „domprivatodan“ (II, 1922, Tartu, lk. 60),
 „fjirsto“ (II, Tartu, 1922, lk. 8),
 „teknik“ (II, Tartu, 1922, lk. 12),
 „buenestaki“ (II, Tartu, 1922, lk. 8),
 „ords“ (II, Tartu, 1922, lk. 13),
 „biskop“ (II, Tartu, 1922, lk. 8),
 „munke“ (II, Tartu, 1922, lk. 8),
 „misionari“ (II, Tartu, 1922, lk. 8),
 „pavstost“ (II, Tartu, 1922, lk. 9),
 „ikkirkidi“ (II, Tartu, 1922, lk. 60),
 „heroi“ (II, Tartu, 1922, lk. 11),
 „legendas“ (III, Tartu, 1923, lk. 4),
 „kulturs“ (III, Tartu, 1923, lk. 4),
 „katastrof“ (III, Tartu, 1923, lk. 4),
 „reubil't“ (III, Tartu, 1923, lk. 5),
 „mielpravich to morsk“ (III, Tartu, 1923, lk. 6),

- „kaffokrüüz” (III l, Tartu, 1923, lk. 6),
 „platš” (III l, Tartu, 1923, lk. 14),
 „našiništ” (III l, Tartu, 1923, lk. 14),
 „verštš” (III l, Tartu, 1923, lk. 14),
 „lokomotivšt” (III l, Tartu, 1923, lk. 16),
 „paldies” (III l, Tartu, 1923, lk. 16),
 „škelm” (III l, Tartu, 1923, lk. 17),
 „drucksmrz” (III l, Tartu, 1923, lk. 3),
 „alkohöl” (III l, Tartu, 1923, lk. 3),
 „literatūrōs” (IV l, Tartu, 1926, lk. 4),
 „patriōtō” (IV l, Tartu, 1926, lk. 4),
 „prinatskuolsō” (IV l, Tartu, 1926, lk. 5),
 „karaktoŗ” (IV l, Tartu, 1926, lk. 5),
 „evangelium” (IV l, Tartu, 1926, lk. 5),
 „kestar” (IV l, Tartu, 1926, lk. 6),
 „patronātōst” (IV l, Tartu, 1926, lk. 6),
 „gubernijas” (IV l, Tartu, 1926, lk. 6),
 „historias” (IV l, Tartu, 1926, lk. 7),
 „grammatika” (IV l, Tartu, 1926, lk. 9),
 „profesor” (IV l, Tartu, 1926, lk. 9).

- „baromētor” (Tl, Tartu, 1926, lk. 10),
- „punktidi” (Tl, Tartu, 1926, lk. 10),
- „muzejs” (Tl, Tartu, 1926, lk. 11),
- „energiaks” (Tl, Tartu, 1926, lk. 12),
- „papier” (Tl, Tartu, 1926, lk. 12),
- „rekord” (Tl, Tartu, 1926, lk. 12),
- „univerzitat” (Tl, Tartu, 1926, lk. 12),
- „nummört” (Tl, Tartu, 1926, lk. 13),
- „materialidi” (Tl, Tartu, 1926, lk. 15),
- „monument” (Tl, Tartu, 1926, lk. 15),
- „filozōfōd” (Tl, Tartu, 1926, lk. 16)

Eriti palju on internatsionaal-
sed sõnu liivikeelses kalendreis.¹

- „adres” (R, Riia, 1933, lk. 21),
- „kilogrammots” (R, Riia, 1933, lk. 21),
- „komisij” (R, Riia, 1933, lk. 22),
- „telegraf” (R, Riia, 1933, lk. 23),
- „telegram” (R, Riia, 1933, lk. 22),

---

¹ Rāndalist āigārāntōz 1933. ājgastōn
kien at 365 pāvvō, Rīgos.

- „tarifo“ (R. Riia, 1933, lk. 23/),
- „kilometro“ (R. Riia, 1933, lk. 23/),
- „poštmarkidi“ (R. Riia, 1933, lk. 23/),
- „radiofon“ (R. Riia, 1933, lk. 24/),
- „syl“ (R. Riia, 1933, lk. 24/),
- „aršin“ (R. Riia, 1933, lk. 24/),
- „këndor“ (R. Riia, 1933, lk. 24/),
- „metr“ (R. Riia, 1933, lk. 24/),
- „centimetr“ (R. Riia, 1933, lk. 24/),
- „kalendor“ (R. Riia, 1933, lk. 33/),
- „interesso bod“ (R. Riia, 1933, lk. 33/),
- „autonom“ (R. Riia, 1933, lk. 45/),
- „republikos“ (R. Riia, 1933, lk. 45/),
- „ortografij“ (R. Riia, 1933, lk. 54/),
- „kultur fond“ (R. Riia, 1933, lk. 55/),
- „stipendijo“ (R. Riia, 1933, lk. 56/),
- „muzikal“ (R. Riia, 1933, lk. 58/),
- „ministrijos“ (R. Riia, 1933, lk. 60/),
- „konkurenc“ (R. Riia, 1933, lk. 65/),
- „milyont“ (R. Riia, 1933, lk. 45/),

- "kēzar" (R, Riia, 1933, lk. 45/),
- "stund" (R, Riia, 1933, lk. 53/),
- "sel'č" (R, Riia, 1933, lk. 55/),
- "fotograf" (R, Riia, 1933, lk. 56/),
- "hidroplan" (R, Riia, 1933, lk. 56/),
- "tarif" (R, Riia, 1933, lk. 19/),
- "santino" (R, Riia, 1933, lk. 19/),
- "hektar" (R, Riia, 1933, lk. 24/),
- "ar" (R, Riia, 1933, lk. 24/),
- "centner" (R, Riia, 1933, lk. 25/),
- "kub. decimetr" (R, Riia, 1933, lk. 25/),
- "hektolitr" (R, Riia, 1933, lk. 25/),
- "litro" (R, Riia, 1933, lk. 25/),
- "centimetro" (R, Riia, 1933, lk. 25/),
- "desetin" (R, Riia, 1933, lk. 24/),
- "grāf" (R, Riia, 1933, lk. 60/),
- "pengodon" (R, Riia, 1933, lk. 60/)

Näga palju on loodud ja teetatud ka uusi sõnu juba 1863. a. alates kui koolmeister Polman tõlkis liivi keelde Matteuse evangeliumi¹.

Kõige enam ja kõige selgemini tulevad nad esile liivi kalendreis:

- „tundimispävan“ (R, Riia, 1933, lk. 16/),
- „leja võtanisi“ (R, Riia, 1933, lk. 16/),
- „konstitucijavši“ (R, Riia, 1933, lk. 16/),
- „glantimispävan“ (R, Riia, 1933, lk. 16/),
- „alliz parmis pävan“ (R, Riia, 1933, lk. 16/),
- „kytmiēd kalendor“ (R, Riia, 1933, lk. 16/),
- „kielopatimi“ (R, Riia, 1933, lk. 18/),
- „līvōd šōbrod šel'č“ (R, Riia, 1933, lk. 19/),
- „Ull'izmā“ (R, Riia, 1933, lk. 19/),
- „tāādolparni“ (R, Riia, 1933, lk. 19/),
- „šizālizmā“ (R, Riia, 1933, lk. 21/),

---

¹ Vīdōž līvōd lugdōbrontōž, Tartu, 1926, sisaldas artikle N. Polmani kohta (lk. 4-7).

„vertuskirjad“ (R, Riia, 1933, lk. 21/),

„āigarāntoz“ (R, Riia, 1933, lk. 1/),

„ulz āndjist“ (R, Riia, 1933, lk. 33/),

(Redakcij ko)

„šonarāntozt“ (R, Riia, 1933, lk. 55/),

„kielmurd“ (R, Riia, 1933, lk. 55/),

„võrokieliskad“ (R, Riia, 1933, lk. 55/),

„Ytst“ (R, Riia, 1933, lk. 60/),

„syndimā“ (R, Riia, 1933, lk. 60/),

„matkas“ (R, Riia, 1933, lk. 61/),

„muiniž ājga“ (R, Riia, 1933, lk. 62/)

Kuletatud on sõnu ka sel teel,
et rahvusvaheline sõna on liidetud
liivikeelse sõnaga ja sel teel on sa-
nud uut mõistet kandes liitsõna.
Uusi sõnu esineb ka meil:

„ēd'd'i sõna“ (Eh, Tartu, 1921, lk. 3/),

„karshuslito“ (Eh, Tartu, 1921, lk. 3/),

„amatmiden“ (Eh, Tartu, 1921, lk. 8/),

„piomaz kodast“ (Eh, Tartu, 1921, lk. 9/)

- „san't kodad“ (Elk, Tartu, 1921, lk. 9),
 „Ulvõvõttõd“ (Elk, Tartu, 1921, lk. 8),
 „kulturtie“ (Elk, Tartu, 1921, lk. 8),
 „Inuollapst“ (P. O. Jem. lug., Helsinki,
 1935, lk. 3),
 „püojmäl“ (P. O. Jem. lug. Helsinki,
 1935, lk. 3),
 „alizkuol“ (P. O. Jem. lug. Helsinki,
 1935, lk. 3),
 „klauud“ (P. O. Jem. lug. Helsinki,
 1935, lk. 3),
 „äigakēra“ (P. O. Jem. lug. Hel-
 sinki, 1935, lk. 3),
 „lūoltijist“ (P. O. Jem. lug., Helsinki,
 1935, lk. 3),
 „tuosnijist“ (P. O. Jem. lug. Helsinki,
 1935, lk. 3),
 „sižaaali“ (P. O. Jem. lug., Helsinki,
 1935, lk. 99),
 „tjermiestõ“ (Elk, Tartu, 1926, lk. 8),

- sõnadrõntõ" (Il, Tartu, 1926, lk. 9)
 "päjalgab" (R, Riia, 1933, lk. 45).
 "udāj gast. pāvan" (R, Riia, 1934, lk. 17),
 "gyd mēlko ks" (R, Riia, 1934, lk. 33),
 "Lāāndlīvōdōn" (R, Riia, 1934, lk. 34),
 "kielmurd" (R, Riia, 1934, lk. 34),
 "syndipāva" (R, Riia, 1934, lk. 35),
 "ld'dimiez" (R, Riia, 1934, lk. 37),
 "pyvā rōki di" (R, Riia, 1934, lk. 38),
 "allizkiid" (R, Riia, 1934, lk. 38),
 "gydstyyd" (R, Riia, 1934, lk. 38),
 "sadamai" (R, Riia, 1934, lk. 38),
 "matka" (R, Riia, 1934, lk. 49),
 "puōjpōdrod" (R, Riia, 1934, lk. 50),
 "kiomāgud" (R, Riia, 1934, lk. 51),
 "mierluodog" (R, Riia, 1934, lk. 51),
 "valkalad" (R, Riia, 1934, lk. 51),
 "tāimēnkala" (R, Riia, 1934, lk. 53),
 "kybar" (R, Riia, 1934, lk. 53),
 "puōjvāllō" (R, Riia, 1934, lk. 54),
 "tāātini" (R, Riia, 1934, lk. 55),

- „moju” (R, Rīa, 1934, l. 59),
 „ājgastšadiš” (R, Rīa, 1934, l. 59),
 „liedab” (R, Rīa, 1934, l. 60),
 „kiel miež” (R, Rīa, 1934, l. 62),
 „ed’disyndimī” (R, Rīa, 1934, l. 62),
 „jiemakiels” (R, Rīa, 1934, l. 68),
 „opatiji” (R, Rīa, 1934, l. 70),
 „yl’iskuol” (R, Rīa, 1934, l. 72),
 „Līb mā” (R, Rīa, 1934, l. 74),
 „vīgad” (R, Rīa, 1934, l. 76).

D. Lisa.

104

I Sjögren.

Tõtj min tieb už lōja,
ema kudāb nurrūd,
las na vujg pūrit
vastj puoj tēld.
Puojjn um valda vō,
min jo valdad pūrijd.
Jukšj lōja! ajle lōja!
mād miers āb uo kāndid;
las kažāgjd kāndjd
mōmie nūrm
kusne vujbjd adri murd." 1.

---

1 Beschrieben, der Russischen Geographischen
Gesellschaft zu St. Petersburg, Verma, 1849,
ex. 552.

II Jögen-viedemann.

"3. Alla lask mind, ala ela mind mā.

Ula mind ūnis.

Tama lek' jedis, ett mind tən.

Bes mind hīa om jara kadden.

Tuo minnel vata.

Sie ab juond minnel.

Minnel tulab juks tob

Tama pidab hīd minnels.

Minnel jēim ab uo ku juks

šilm.

Minnel om oikal juks jē.

hīa uod minnest jēn rād

tān.

Minnest ma om jann synad
külen.

Mē oppub libi kiel.

Mad kiel om stēv."

---

¹ Sj. Liv. G., St Petersburg, 1861, lx. 277.
(Eritatud on nārde salati murdest).

"Sin um minnõn rānda kield opa-
tomist¹

Ku minnõn rānda kiel kontod
volasto, is min sda ab volas vajāg.
ku sin aig um, is opāt mīnda.
Tēg uot amād sīd satunnod odu
kubko turnod
Ne umāt amād kubs¹!

"hin nim um Janis.
bei kinnõn nim um Artil?
Ab, minnõn nim um Aūdriks.
Jumālt um palamist ja izānt
od. izāndon um kalmist.
Kaiž um pīttoḃ jēds, ku pindõs
paikas karb.
Tis vaktēb, is salāndõb²!

¹ Sj. hir. gr., St. Petersburg, 1861, lk. 301 (Entatud on
hāide Kuolka murest).

² Sj. hir. gr., St. Petersburg, 1861, lk. 307 (Entatud on
hāide Piza murest).

"26 tga tam izānd kuostis un kētis
tam pāl: sa blādīg un tēma pāl-
kali! ku sa tiedist, ku ma nēto b, kus
ma ab uo keļļon, un savarūb, kus
ma ab uo repton,

27 šis sin vuol' mir ra vaidiji-
don ando, šis ma kodai tund vuolls
kazūdoks taggis button, mis min
piedrob.

28 šie pērāst outāgid tammon
šie pūnda jira, un andagid sien,
kien kum pundo at.

29 Jo jega ūdon, kien um, sien sab
antod, un sien līb ul' ara, aga
sien, kien ab uo, se it sab jira butod,
mis tammon um. "1

' Das Evangelium Matthäi in der westlichen
Dialect des Livischen ..., London, 1863, ex. 101.

" 26 Nei sien ab tē tad vailo lido. 18 nīngi
tob teirti jo vaggimi volda, se las volgo
tad sulli.

27 Un kis tob se yldim volda, se las
volgo tad pois.

28 Nei kui se ristēn pūoga ab no tund,
ku las tammon logo dēndoa, bet ta
dēnōb un āndab entē jāmiz pa ūd
pastāmizoks pāgind jādō.

29 Un ku ta 41 jorkust ulzo lekš,
sis lekšō pāgin rousto tammon tagān.

30 Un vañ, kaks pīmdo 1stist rek aigās;
un ku ne 4da kūlist, ku jēzōs leji pīds,
sis ne nutist un kitot: o rānd, sa dōvīd
pūoga! apzālo hīa yl' mād!"¹.

¹. Das Evangelium Matthäi in den östlichen Dialect
des kirvischen zum ersten Male übersetzt von dem Liven
H. Pollmann, ..., London, 1863, Nr. 79.

III Läti-saksa ortograafia.

21. Jēhsōs kihtis tām mōn: afeh ja
tād tāršchin wolda, fis le, mūh
jara, mis finnōn um an ahnda
fie ne joutōmōdōn, nei fis finnōn
lih b wihla touwis; un tul fis
un kāw min ūhris.

22. Ku fe nuor rīschtihrq feda
fōnnō kuhlis, lekfeh ta murahgli
tām jūhrstō jara, tām mōn jo wof
pāhgia wihlō.

23. Bet Jēhsōs kihtis ekfeh oppi-
jidōn; tuo diht, ma tādōn kihtōb,
rikkōn lih b lāhlam toiwō jelah-
nīsōs fīfōl fādō.

24. Un wel ma tādōn kihtōb,
fe um jo kewahm kamelōn le b rōggōl
fihlma le b lāed, ...¹

---

¹ Püwa Matteus Ewangelium lihbi-chri,
Pēhturburgs, 1880, lk. 47.

IV loorits - Kettunen.

Rändali.

Rändali mernaigas istub,
 Sidamt mur un tälom pikstus;
 Kus set van'klub, äm'i pimdo...
 Set ku kougnud uomsgpuold,
 Sidam seldumt vodlub säld,
 Toiskitgšt mierda rända puold.

Palli, ab jura um passuul,
 Ab uo ezmist ärmast jimbil.
 Aššä tulub, aššä tulub
 Dimant-päva spidiji,
 Kis mäd ridamt pästeb,
 Kažist leijs kūjastub! "1"

---

¹ Ežmi Lööd lugdobrontš, Tarta, 1921,
 lk. 2.

„Se vol' kaškindo aigast tãgiž.
 Īd uomog pover vãggi pũgijã
 reds, uondžal varald tul' mäd
 ita muragrl tubbo un kitiz: mež
 uom mæggon kil knašš reds, bet
 sãl mers roud vötlõbrã vel pãl
 rls tutkamõs, rzo n at vel
 tũlda nãklõnd. Meg ailižmõ rands.
 sãl sai juva pids rands tuodõd
 seis versts. Īeld glõibõrb-tõjã.
 kda vedistõ ibbistõks. Glõibijã
 raitõ vol' ikš nuor pois,
 kaškindo aigast vana, kšaina-
 gi puoga eãtt jẽmanatrãitan
 (ita vol' upandõn jãra).“

" Sūrzs kazzn, laisod mīnda
 mer pāl lōjas altēd,
 lougs viers il' ved pīnda,
 hei ne mīnda vōidabod"¹.

" Le vol' švoo id pāvan. Ka vol'
 šūr kabal nobroul'son, perizoks
 sai īds killo. Ka nidiž ōbīz pīva-
 koda lēgsl id vara kōvoo jūrs
 vīz un āndž ōbīzon ains reddo.

Pīvakoda plati pāl pīl'z
 bara rousti, kis ašs id jara
 lagists un jēgais entī rēkko
 lēti."

-
1. Pī līvōd lugdōbrōntēz, Taitu, 1922, l. 4.
  2. Kolmēz līvōd lugdōbrōntēz, Taitu,
 1923, l. 12.

, kitiks' risting iz tuod' sīn lēgōl
 lādō, amad vaītl'ōstō kougōn jara
 ādagōnd un pāgin' kovsti nei
 rākistō, neka kuolkas. Ingōlman-
 suda āigal. Ingōlmanhōd kovsti
 nel iz tapat, ne et kutsistō mūdi
 aigō, bet sīd ne kil tōst pīga-taga
 jara tappō sie joutōm perinait¹.

„Uohdžōl varrō

lekšmō tarrō.

Kildžōstiz loulōs meg rītimiz,

kalamied rīžōdi kītimiz,

prīššō ainō kubbō toinō,

kujjō magdōb pīerast loimō.”²

¹ Mellōz līvōd lugdōbiōntōz, Tartu, 1924, lk. 7.

² Vīdōz līvōd lugdōbiōntōz, Tartu, 1926, lk. 7.

„Mis jēma nei saggōld sīn mjeruigō lāb,
 mis jēma nei saggōld pids handō sāl kāb?
 Ta mjerō id vāntlōb - mis vodlōb kil ta,
 mikšpjerast sīz vīerōbōd kīndōld tām ka?

- Tām puoga lēš mjerō, ta aigas āb uo,
 ta jēlō ēnti poigō kil nādō āb sō.
 Ne munt tūl tō aigō, ne kītist tām nei:
 „Sīn puoga, kīl jēma, sīn mjer puojō ei...”

Kil jēma jūr jēlō tām puoga āb tūl.
 Ta vodlōb, ku lainōd un ōvad un tūl,
 ne aigō tām tuokstō, sīz kālma pāl tōks
 ta vādō ēnti puoga, sīn matlō tām
 tōks” 1.

---

1. Līvōd it kīratōkstī, Karl Stalte,
 Līvo tōlōd, Tallīna, 1924, lk. 6.

I küsi lõpradi lüts.

"Nä! ni mina sãb arvo. Ne võlto
 ne miermiẽd, kis Japan suoda aigsi
 Kronštadtoš rabizto lähed ulz sa
 iz lääto suoda pãl. Minnon raba-
 guš mielo ku nänton võlto sellist
 papieroš, ku nẽdi äb või võtto
 matruožodoks. Ne siž sãito vãldin
 lasktoš ja kuodai taggiž sãtoš.
 Ak, siž ne võlto lõvod?"

"Jiembit ku takš tuõnt äjgasto
 Lillist ja lõolist at võnnod uitobod.
 Perisi äjgastaditi ne at iž kubbo
 sullohod. Åb uo mitto immo, koka
 nänt kiẽld varlo um suggon
 vastukst vaidimi lõnadoks ja kiẽlvõr-
 mudoks."

-
1. Rãndalist äjgarãntoš 1983. äjgasto n... Rõgo, lk. 59.
 2. Lõvod Rãndalist äjgarãntoš 1984. äjgasto n...,
 Rõgã, lk. 59.

Viimane aja ortograafia.

„Jõva ka e. ki vol äiga, kui iz üo
nēmōst nälgō. Bet ama iga umitigid
äb vōi vōlda sydamižskūol oppiji
jā, um pāzžōmōst ka studentōks
ylizskūolō. Bet kust laž sago rādō,
laž vōigō lādō Turku ylizskūolō?
Mis äb lē tegiž akkōmōst rōggōl
ja inkērōd pūrō. Äb, Elias iz tā
jemiņ entī vanad sõbradōks lubbō
lādō. Pierrō kyl tämmōn vol
rōggōl ja lānga kubati, mis
lōltiž, až mūngi pūmpar pudiz
jara. Laž kyl sē tarpaliž
skrūdōl amatōks sago pāgiņ
jōvamt, siž ylizskūolō siexōks
äb pāž" 1.

---

1 Jematiel lugdōbrāntōž skūol ra mod
pīrast, Pētōr Danberg, Helsinki, 1938,
lk. 68.

„Lõuõd äma, mikš sa lapsõks
 Äd nõkand entš vanhšt küels?
 Mikš sa, tända ältõs, voidõs,
 Äd löla entš vanhšt yõls?”

Äb üt sinnõn äbyt armõd
 Kēf, mis lapsõld küls sa,
 Lõlõd re, mis sinnõn lõliz
 Pitskiz voldõs, sin äma.

Lõuõd vürda, mis vof äman,
 Üõd sa tämslõ entšõn sänd;
 Ka entš ärmast rändakõllõ
 Äb üo ta sin kioldõ tänd¹.

Kokkuvõtteks.

Olengi oma tööga lõpule jõudnud. Võiks teha veel mõningaid märkmeid. Põgelikust töö käigust selgus, et võiks selgituseks juurde lisada näiteid ortograafia eri arenemistaadistest ja uuda ma tegingi, lütes juurde eri osa pealkirjaga "lisa", milles esitasin tekste alates Sjögrenist. Teismuguseid näiteid poleud võimalik leida, olenemalt teoste hulgast.

Liivi kirjandusel on läbi teinud suure arengu, eesti keelest on laenatud palju sõnu ja ka väljendusi, mis on eestipärased. Kulminatsioon on saavutanud eesti keele mõju kettunen-loorsta ajal. Mõõduvad aastakümned rikkus eile soome orientatsioon. Kuu tagasajaks

oli see, et hakati tarvitama soomepärasusi, näit y tähte (esines ka hiiwi sõnade seltsi ortograafia puhul/jm. See on omakorda tingitud sellest, et raamatud trükiti Soomes.

Kodanlik keelteadus väidab osalt tärase päevani, et rahvuslik keel areneb vastavalt rahva hingelulule.¹

Samuti väidab kodanlik keelteadus, et ühe või teise rahva ^{keele} murded kujunevad ühiskuleks ja kirjakuleks selle järgi, misugused tõulised või vaimsed omadused on ühel või teisel rahval. Kõukogude keelteadus on näidanud, et see rassistliku taustaga väide on täiesti väär.

„Ei ole rahvus rassi ega hõime ühtekuuluvus, vaid inimeste apalooliselt

---

¹ vundt, völkpsychologie.

tekkivad ühtekuuluvus".¹

"Rahvas ei ole inimeste jühuslik ja efemeerne ühtekuuluvus, vaid püsiv ühtekuuluvus".²

"Rahvas on ajalooliselt kujunenud püsiv ühtekuuluvus keeli, territooriumi, majandusliku ja ühise kultuuris avaldava psüühilise laadi suhtes".³

Rahvuskeel on seega üks väga olulisi momente rahvase olemasolus. Rahvase säilitamiseks on vajalik, et tal kujutuks ühine kirjanduslik keel. Siivi rahvase säilitamisest on olnud oluliselt huvitatud õpetlased, toomuguri keeli uurivad teadlased. Esimesi riisuguseid olid akademikud Sjögren ja Wredemann

---

1. J. Stalin, *Marxism ja rahvas-ning kolondaal-küsimus*, Tallinn, 1946, lk. 11

2. loc. cit, lk. 12

3. loc. cit. lk. 14

kes tahtsid liivi kult säilitada tulevastele põlvkondale. Puhtteaduslikust huvist lähtudes õhutanud nad tolleaegsed liivi haritlasi — koolmeisterid ja üheme liivi kult ja kelles kirjutanagi. Eriti kuuri teeneid on sel alal jõg-
 renil. Et liivi keele etimete teoste õmumise on lähtunud teaduslikult taustalt, seda osutab keegi tõik, et vanim ortograafia on tegelikult teaduslik transkriptsioon. Liivi ran-
 rikul on osatud ikka mõnel määral eesti keelt. Selle tõttu on vanimal perioodil eesti keele mõju tunginud keelde enamvähem ebateaduslikult. Pärast lihtsalt eesti sõna süs, kui ei olnud vastavaid liivikeelseid sõna ja õpet-
 laste õhutusel oli omegi asjaomast liivikeelseid teksti vana kirjutada, seda ei ole kellestki, et õpetlased rõhu-
 tanud liivi ja eesti keele lähedast üht-
 kusest, mõtlemine ja majanduselu on lahutamatuks kootud üksteisega".

kda näeme ka liivi kirjakeele arengus.
 Hilisemal perioodil on lähtunud liivlar-
 tele nn. "kõnetuskiiranduse" rakkumist.
 Selleks on asjaomased isikud lootunud
 teaduslikest lähtumist keelele ja tege-
 likult laskunud tagasi minevikku,
 võttes tarvitusele läti saksa pärase
 ortograafia ja lätipärasema keelegi.

Liivi kirjakeele areng ei ole lähtunud
 edasvõid rahvast enesest kui just
 väljastpoolt. Võivad poliitilised ja
 majanduslikud tegurid on olnud
 suuna määravaks, ehk küll liivlar-
 ked on isiklikult väga aktiiv-
 selt kaasa töötanud oma kirjakeele
 kujundamisel. Kui, kui liivikale
 harrastuste huvikeskuseks oli Tartu,
 käis liivi kirjakeele areng täiel
 määral eesti eeskujude järgi. Kui
 aga hiljemini huvikeskus siirdus
 Helsingisse, kasvas järsku soome
 keele mõju. Aru hene rool, mis
 üritas lähtuda põõmselt liivi

kulest enesest ja taaselustada
kadumasolevaid liivi keele enese
daideid, oli see, mida juhtis, "kõvad
sõbrad selle". Liivi kirjakeele kujun-
damisel ei ole rahvas ise tea-
nud kaasa hääkida täiel mää-
ral, vaid ikka on tulnud averse-
võtta väljastpoolt tulnud mõjus-
tusi. [Kõukogu de keelteaduse
on ikka rõhutanud seda, et
ajaloolised tegurid määravad
keele arengut. Seda on ta ilmselgelt
liivi kirjakeele areng.

"Rahvaslik ühtsus pole mõeldav
ilma keele ühtsusest" ² →

(Kei liivlastel ei ole, tekkivad,
ehaai väliste tegurite mõjul, oma
ühist kirjakeelt, oleks liivi keele
taandamine ühiskondlikumalt

1. В. Ф. Меньшиков, Которое значение имеет на
современном этапе развития, Ленин-
град, 1948, прим.

2. Kallio, loc. cit.

areneuma ja vajaliku läti
kultuuri olnud kindlasti peaj
kürem.

Võib uskuda, et nõukogude
ühiskonnas väikese liivi keele
areng läheb edasi nõukogude
teiste väikerahvaste kirjakeelte
arenemiste sotsialistliku teo.

kuu töö kannab enesest vii-
mistlematuse patzi, xda põhjus-
tab üliõpilasele oma afapruudus,
kuid kui see töö pole teistele mi-
dagi andnud, siis on ta vähe-
malt autorile teinud vajalikku
tutvada liivi kirjakeelega ja
sellenagi on ta oma ülesande täies
määral täitnud.

Tartu, 31. III 1948.

Kasutatud kirjandust.

- Akadeemilise Emakule Seltsi Toimetused I,
 Ežmi Lõõsa lugdõbrõntõz, Tartu, 1922.
 Akadeemilise Emakule Seltsi Toimetused I,
 Toi Lõõsa lugdõbrõntõz, Tartu, 1922.
 Akadeemilise Emakule Seltsi Toimetused II,
 Kolmsõz Lõõsa lugdõbrõntõz, Tartu, 1923.
 Akadeemilise Emakule Seltsi Toimetused I,
 Nellõõz Lõõsa lugdõbrõntõz, Tartu, 1924.
 Akadeemilise Emakule Seltsi Toimetused IV,
 Viidõz Lõõsa lugdõbrõntõz, Tartu, 1926.
 Bulletin de la Classe historico-philologique
 de l'Académie Imp. des sciences de St.-
 Pétersbourg LV, 1850.
 Denkschriften, der russischen Geographischen
 Gesellschaft zu St. Petersburg, Bd. I,
 Weimar, 1849.
 Das Evangelium Matthäi in den öst-
 lichen Dialect des Livischen zum

ersten Male übersetzt von dem Liven

N. Pollmann, durchgesehen F. J.

Wiedemann, Mitglieder der Kaiserl.

Akad. d. Wissenschaften in St. Petersburg.

Piiva Matteus eangeliium, London, 1863.

Das Evangelium Matthäi in den westlichen

Dialect der Livischen übersetzt von

dem Liven J. Prinz und dessen Söhnen

P. Prinz und J. P. Prinz; durchgesehen

von F. J. Wiedemann, Mitglieder der Kai-

serl. Akad. d. Wissenschaften in St. Petersburg.

Piiva Matteus Evangelium, London, 1863.

Jemakiel lugdöbräntöx skool ja kuod

pierast, Tuosimön Petör Samberg, I,

Helsinki, 1935.

Kettunen, Lauri; Livisches Wörterbuch mit

grammatischer einleitung von Lauri

Kettunen, Helsinki, 1938.

Luobai, arkhiimaterialid Keliidulises Geogra-

fra Seltis keningradis

Līoli, Helsinki, 1932 - 1987 (liknend
numbrid).

Līvōd Īt alizkēra, kiepāja, 17 februārī,
1923. g. Nr. 26

Līvōd it kēratōkst ī, Karl Halte, Līvo
lōlōd, Tallinna, 1924.

Līvōd Rāndalist ājgarāntōz, 1934 āj-
gastōn, kien at 365 pāvoo, Rīgā.

Posti, Lauri, Grundzüge der Livischen
Lautgeschichte, Helsinki, 1942.

Pūva Matteus Evangelium Uhbifskri,
Pekterburgs, 1880

Rāndalist ājgarāntōz 1933. ājgastōn
kien at 365 pāvoo, Rīgos.

Sjögren, J. A., Joh. Andreas Sjögren's Ge-
sammete Schriften, Band II, Theil I, Li-
vische Grammatik nebst Sprachproben,
St. Petersburg, 1861.

Sjögren, J. A., Joh. Andreas Sjögren's Ge-
sammete Schriften, Band II, Theil II,
Livisches Wörterbuch, St. Petersburg, 1861.

Записки Русскаго Географическаго
Общества.

Kasutatud lühendeid.

Bulletin - Bulletin de la Classe historico-
philologique de l'Académie Imp.
des sciences de St.-Petersbourg XX,
1850.

Ehh - Ežmi divsd lugdōbrāntōz, Tartu,
1922.

jne - ja nū edasi
k. keeles

Kettunen Liv. k. - Kettunen, Lauri; Livische
Wörterbuch mit grammatischer Ein-
leitung, Helsinki, 1938.

MR - Püva Matteus Evangelium lih-
bifekti, Peltburgi, 1880.

P.D. Jm. lug. - Jematiel lugdōbrāntōz
skūol ja kuod pierast, Suoimōn
Pētōr Damberg, I, Helsinki, 1935.

R - Rāndalist ājgarāntōz 1933. ājgar-
ton, kien at 365 pāruo, Rīga.

Sj. liv. Gr. - Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften, Band 5, Theil I, Livische Grammatik nebst Sprachproben, St. Petersburg, 1861.

Sj. liv. W. - Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften, Band 5, Theil II, Livisches Wörterbuch, St. Petersburg, 1861.

ord - vordle.

II l. - Tai līvōd lugdōbrōntōz, Tartu, 1922.

III l. - Kolmōz līvōd lugdōbrōntōz, Tartu, 1923.

IV l. - Nell'ōz līvōd lugdōbrōntōz, Tartu, 1924.

V l. - bīdōz līvōd lugdōbrōntōz, Tartu, 1926.

Sisukord.

	lk.
Sissejuhatus	3
A. Ortograafia areng	6
I Sjögreni põhimõtted	6
II Sjögren - Vredemanni periood	
1. Sj. hlv. Gr. ja Sj. hlv. W.	20
2. Idamurdeline Matteusevang. keelest 41.	
3. Läänemurdeline Matteuse vang. 44.	
III Häti-saksa kirjasõis	
1. Põva Matteus Evangelium lühifckeri 47.	
IV Kettunen - looitsa periood	51
1. Ežmi lüüd lugdõbröntõz	52
2. Toi lüüd lugdõbröntõz	
Kolmõz lüüd lugdõbröntõz	58
3. Nellõz lüüd lugdõbröntõz	
Viidõz lüüd lugdõbröntõz	58
4. Lüüd it kera tõkst I, Karl	
Stalte, Lüüd tõlõd	60
5. Lüüd It aliz kera	61

I Lõood sõbrad ul'õ Letmäs
põhimõtted . . . . . 63.

ii Viimase aja kirjanduse põhimõtted
1. Lõbli . . . . . 68.

2. Jemakitel lugdõbrantõz
Sküöl 10 kuod pierast . . . . . 69.

3. Ortograafia liliõmais
liiviskeelse raamatuis 70.

B. Liiviskeelse raamatute murdelisest alu-
sest . . . . . 72.

C. Uute sõnade soetamisest 88

D. Lisa . . . . .

I Jögren 104

ii Jögren - Widdemann 105

iii Lätis-sansa ortograafia 109

iv Looits - Kettunen 110

v Liivi lõpnade lltis 115

vi Viimase aja ortograafia 116

Kokkuvõtteks 118

Kamtatud kirjandust 125

Kamtatud lühendest 129

Sihukord 131